

Het Gelderse akkoord naar duurzame energie

Een analyse van de totstandkoming van het Gelders Energieakkoord

Jaclijn Matijssen
Geografie, Planologie en Milieu
Faculteit der Managementwetenschappen
Radboud Universiteit
Juli 2018

Het Gelderse akkoord naar duurzame energie

Een analyse van de totstandkoming van het Gelders Energieakkoord

Jaclijn Matijssen

Begeleid door:
dr. ir. H.J. Kooij
Radboud Universiteit
Sectie Geografie, Planologie en Milieu

Bachelorthesis Geografie, Planologie en Milieu
Faculteit der Managementwetenschappen
Radboud Universiteit
studentnummer: 4222466
Jaclijn.Matijssen@student.ru.nl
Juli 2018

Auteursrechten afbeelding voorblad:
Windpark Nijmegen-Betuwe

Voorwoord

Voor u ligt mijn bachelor thesis. Lange tijd leek het moment waarop ik deze bachelor thesis af zou hebben ver weg. Maar na vele ups en downs is het moment gekomen dat ik mijn scriptie heb ingeleverd.

Mijn interesse in duurzame energie op het lokale niveau komt niet vanuit het niets. Hiervoor heb ik een thesis voor het honoursprogramma van de faculteit der Managementwetenschappen over lokale initiatieven voor duurzame energie geschreven. Vervolgens heb ik een half jaar stage gelopen bij netbeheerder Alliander, waar ik ook veel heb geleerd over de energietransitie en lokale initiatieven voor duurzame energie. Het was hierdoor haast vanzelfsprekend dat het onderwerp van mijn bachelor scriptie ook met duurzame energie op het lokale niveau te maken zou hebben. Toen ik leerde over het Gelders Energieakkoord, werd mij duidelijk dat dit een interessant onderwerp voor een bachelor scriptie was, dat goed bij mij paste. Zowel de initiatiefnemers als deelnemers van het Gelders Energieakkoord spraken met veel enthousiasme over het akkoord, wat mij ook erg enthousiast maakte over dit onderwerp. De mensen die ik heb geïnterviewd wil ik dan ook bedanken voor het inzicht dat zij mij hebben gegeven in het Gelders Energieakkoord en de totstandkoming hiervan.

Bij het uitvoeren van mijn scriptie heb ik veel gehad aan de begeleiding door dr. ir. Henk-Jan Kooij. Door zijn positieve insteek, geduld en feedback is het mij gelukt om 'chocola te maken' van mijn resultaten. Hiervoor wil ik hem graag bedanken.

Daarnaast wil ik mijn ouders, mijn zus en mijn vriend bedanken voor hun steun en vertrouwen in mij tijdens dit proces

Samenvatting

Het verlangen naar een duurzame en CO₂ neutrale samenleving groeit en wordt steeds vaker vertaald naar beleid. Een transitie naar duurzame energie is een onderdeel hiervan. De energietransitie is het proces waarin het energiesysteem verschuift van een voornamelijk op fossiele brandstof georiënteerd systeem naar een systeem georiënteerd op duurzame energie. Op internationaal, nationaal en regionaal niveau wordt beleid ontwikkeld om deze energietransitie in te zetten. Tussen 2012 en 2013 is het nationale energieakkoord opgesteld. Aan overlegtafels werd door ruim veertig belangenorganisaties onderhandeld om tot een akkoord te komen. Elke overlegtafel behandelde een ander thema. In september 2013 werd het energieakkoord ondertekend door de meer dan veertig organisaties, waaronder werkgevers- en werknemersorganisaties, natuur- en milieuorganisaties, maatschappelijke organisaties en financiële instellingen. In mei 2014 is begonnen met de creatie van het Gelders energieakkoord (GEA) als regionale uitwerking van dit nationale energieakkoord.

De hoofdvraag van dit onderzoek is: *Hoe is de verandering in de governance van het Gelders energiebeleidssubstelsysteem door de totstandkoming van het Gelders Energieakkoord te verklaren aan de hand van de concepten van intermediairs en beleidsentrepreneurs?*

Dit onderzoek is uitgevoerd door een single case study te doen van het GEA aan de hand van theorieën over governance, intermediairs en beleidsentrepreneurs.

In mei 2014 heeft de Gelderse Natuur en Milieufederatie (GNMF) het initiatief genomen voor het GEA. Daarbij heeft de GNMF netbeheerder Alliander en Klimaatverbond Nederland uitgenodigd. Volkert Vintges, directeur van de GNMF, Maarten Visschers, beleidsmedewerker bij GNMF, Pieter van der Ploeg, senior beleidsmedewerker strategie bij Alliander en Thijs de la Court, oud-wethouder van Lochem en medewerker bij Klimaatverbond Nederland gingen aan de slag met het opzetten van het GEA. Er werden vergaderingen georganiseerd waar ook andere partijen bij werden betrokken. De provincie Gelderland werd echter bewust niet betrokken bij de creatie van het akkoord. De provincie nam namelijk een dominante rol in binnen het energiebeleidssubstelsysteem van Gelderland. Na de zomer was er een uitgewerkt voorstel en werd gestart met de werving van financiën. Vervolgens moesten ambities per onderwerp worden uitgewerkt, deze werden afgeleid van het nationale energieakkoord. Er werd een secretariaat en een borgingscommissie aangesteld. Daarnaast werd er een structuur van de thematafels gecreëerd op basis van de structuur van het nationale energieakkoord. Op 17 maart 2015, de vooravond van de Provinciale Statenverkiezing, werd het GEA ondertekend door meer dan 100 partijen. Het college van Gedeputeerde Staten van Gelderland heeft het GEA deze avond ook ondertekend. Er werd een stuurgroep opgezet bestaande uit GNMF, Alliander, Klimaatverbond Nederland, de provincie Gelderland, VNO-NCW en de VNG. In de zomer van 2015 werden de thematafels ingevuld en opgestart. De thematafels zijn: Innovatie & Scholing, Monitoring, Financiering & Nieuwe Economie, Duurzame Energie, Mobiliteit, Bedrijfsleven & Energiebesparing, Procesindustrie, Gebiedsgericht Warmtebeleid, Energieke Samenleving en de Voorbeeldige Overheid. Daarnaast zijn er nog enkele subtafels. In totaal zijn er 17 thematafels en subtafels opgezet, waaraan bijna 300 mensen participeerden. De tafels hadden een voorzitter en secretaris. Aan de tafels werd gewerkt aan het uitvoeringsplan. Maart 2016 werd het definitieve uitvoeringsplan voorgelegd. Hierna meldden

meer partijen zich bij het GEA, waardoor het door bijna 140 partijen werd ondersteunt. Vervolgens startte de uitvoeringsfase met 5 programma's en 15 verschillende tafels. Inmiddels heeft het GEA 204 deelnemers.

Het initiatief van het GEA lag buiten de provincie en in de opstartfase van het GEA is de provincie buiten spel gezet. Voorheen nam de provincie juist een dominante rol in het Gelders energiebeleidssubstelsysteem. Toen de provincie het GEA ondertekende werden ze een gelijkwaardige deelnemer aan het akkoord net als bedrijven, onderwijs- en onderzoeksinstellingen en maatschappelijke organisaties. Hoewel er voorheen wel samenwerking was met andere partijen, nam de provincie hierin de leiding. Doordat de provincie beschikt over financiële middelen en capaciteit om voorzitters en secretarissen te leveren, heeft de provincie nog steeds veel invloed binnen het Gelders energiebeleidssubstelsysteem na de totstandkoming van het GEA. Er is wel een verschuiving zichtbaar van een systeem gefocust op de overheid, naar een systeem waar meer focus is op het bedrijfsleven en het maatschappelijk middenveld. De domeinen staat, markt en maatschappelijk middenveld werken nu samen aan het energiebeleid in Gelderland.

De initiatiefnemers van het GEA, de GNMF, Alliander en Klimaatverbond Nederland, worden gezien als intermediairs. Intermediairs of intermediaire organisaties zijn organisaties die als verbindende schakel tussen verschillende groepen actoren werken. De eerste rol van intermediairs is de aggregatie van kennis. Dit hebben de initiatiefnemers van het GEA gedaan door lokale actoren met kennis en expertise te betrekken bij de creatie van het GEA. De initiatiefnemers hebben echter ook voortgebouwd op de kennis en structuur van het nationale energieakkoord, dit is het tegenovergestelde van hoe het aggregatie proces wordt beschreven in de literatuur. De tweede rol is het creëren van een institutionele infrastructuur. Een institutionele infrastructuur bestaat uit fora waarin de geaggregeerde kennis kan worden uitgewisseld, zoals conferenties, seminars, workshops en gedragscodes. De initiatiefnemers hebben een structuur van thematafels en subtafels gecreëerd, waar de deelnemers samen komen, informatie uitwisselen en werken aan het uitvoeringsplan. Daarnaast worden er jaarcongressen en bijeenkomsten georganiseerd die toegankelijk zijn voor alle actoren. De laatste rol is het coördineren en framen van actie in lokale projecten. Dit is momenteel bezig met de uitvoering van het Uitvoeringsplan. Op basis van de ervaringen met het GEA worden adviezen en richtlijnen opgesteld voor soortgelijke projecten in andere regio's. Samen met het PBL wordt bijvoorbeeld aan modellen voor de energietransitie voor andere regio's gewerkt.

De initiatiefnemers hebben dus de rollen van intermediairs uitgevoerd bij de totstandkoming van het GEA. Door het theoretisch kader van intermediairs te gebruiken worden echter een aantal belangrijke aspecten buiten beschouwing gelaten. De initiatiefnemers van het GEA hebben namelijk een sturende rol gehad op de uitkomst van het GEA. Dit komt omdat de initiatiefnemers hebben deelgenomen aan tafels als voorzitter of secretaris. Daarnaast komen twee van de vier leden van het secretariaat van de initiatiefnemende partijen. Het secretariaat heeft uiteindelijk bepaald wat er in het uitvoeringsplan kwam te staan. Hierdoor hebben de intermediairs veel invloed gehad op de vorm en inhoud van het GEA. Bovendien valt het op dat een aantal specifieke personen veel invloed hebben gehad op de totstandkoming van het GEA. De theorie over intermediairs geeft geen verklaring voor de invloed van deze individuen. Daarom is de beleidsentrepreneur theorie toegepast, die inzicht verschaft in de manier waarop individuen beleidsverandering bewerkstellingen.

Beleidsentrepreneurs proberen probleemstromen, politieke stromen en beleidsstromen te verbinden om zo een 'window of opportunity' te creëren en te benutten om de beleidsagenda te beïnvloeden. De probleemstromen die bestonden voordat het GEA tot stand kwam, waren de energietransitie en de veranderende rol van de overheid. De politieke stroom was dat op 18 maart 2015 de verkiezingen van de Provinciale Staten plaats zouden vinden. De beleidsstroom was dat Volkert Vintges, Maarten Visschers, Pieter van der Ploeg en Thijs de la Court in navolging van het nationale energieakkoord, de toenemende aandacht voor de energietransitie en de veranderende rol van de overheid, werkten aan het GEA.

De beleidsentrepreneurs Volkert Vintges, Maarten Visschers, Pieter van der Ploeg en Thijs de la Court hebben framing en netwerk strategieën toegepast om de beleidsagenda vast te stellen. De beleidsentrepreneurs hebben frames opgesteld over hun beleidsidee om deze te promoten. De beleidsentrepreneurschap hebben het netwerk gemanaged door hun professionele en privé netwerk te benaderen om toegang te krijgen tot middelen en expertise en om steun te werven voor hun beleidsidee. Er bestond al een beleidsnetwerk rondom energiebeleid en de verduurzaming van de energievoorziening in de provincie Gelderland, maar door de inspanningen van de beleidsentrepreneurs zijn partijen die elkaar nog niet kenden in contact met elkaar gekomen. Daarnaast is het netwerk hechter en groter is geworden. De beleidsentrepreneurs hebben ook een coalitie gevormd, bestaande uit de deelnemers van het GEA. De coalitie heeft de vorm van een strategische alliantie. De coalitie is erg groot waardoor het GEA veel politieke en maatschappelijke steun heeft en daarmee veel externe invloed. Bovendien beschikt de coalitie over veel expertise en financiële middelen, waardoor ze een grote capaciteit hebben om de agenda vast te stellen. De besluitvorming binnen het GEA gaat echter traag doordat het moeilijk is om consensus te bereiken met de grote hoeveelheid deelnemers. De beleidsentrepreneurs van het GEA hebben ook veel 'venues' gecreëerd, zoals de tafels, een online platform, jaarcongressen, bijeenkomsten, folders en andere documenten. Het theoretische raamwerk over beleidsentrepreneurs verschaft inzicht in het handelen van de initiatiefnemers in de totstandkoming van het GEA. Wat echter niet valt te verklaren met de beleidsentrepreneur theorie is dat het GEA en het uitvoeringsplan in coproductie zijn gemaakt met andere partijen.

Beide theoretische raamwerken verschaffen interessante inzichten in de totstandkoming van het GEA in het Gelderse energiebeleidssubstelsysteem, maar beide kunnen niet volledig verklaren hoe het GEA tot stand is gekomen. Daarom kan de totstandkoming van het GEA beter worden verklaard met een hybride vorm van de twee theorieën. De initiatiefnemers van het GEA zijn hierin een soort 'aanjagers'. Deze 'aanjagers' willen de beleidsagenda vaststellen en het beleid in een bepaalde richting sturen, maar zij doen dit door andere partijen hiermee aan de slag te laten gaan binnen een bepaald kader.

Inhoudsopgave

Voorwoord	I
Samenvatting.....	II
1. Introductie	1
1.1 Project Kader	1
1.2 Doelstelling.....	4
1.3 Onderzoeksmodel	5
1.4 Vraagstelling	6
1.5 Relevantie.....	7
1.6 Leeswijzer	7
2. Theorie.....	8
2.1 Governance	8
2.2 Intermediairs	9
2.3 Beleidsentrepreneurs	11
2.4 Conceptueel model	16
3. Methodologie	18
3.1 Onderzoekstrategie	18
3.2 Onderzoeksmateriaal	19
3.3 Operationalisatie	20
4. Context	22
5. Resultaten.....	24
5.1 Governance	24
5.2 Intermediairs	25
5.3 Beleidsentrepreneurs	27
5.4 Vergelijking theoretische raamwerken	38
6. Conclusie	39
7. Aanbevelingen.....	43
8. Discussie	46
Literatuurlijst	48
Bijlagen	51

Lijst van bijlagen

Bijlage A Lijst van respondenten

Bijlage B Atlas.ti analyse

Lijst van figuren

Figuur 1. Strategieën van beleidsentrepreneurs in watermanagement in Nederland (Brouwer & Biermann, 2011, p. 4).

Figuur 2. Conceptueel model intermediairs

Figuur 3. Conceptueel model beleidsentrepreneurs

Lijst van tabellen

Tabel 1. Operationalisatieschema

1. Introductie

1.1 Project Kader

1.1.1 De energietransitie

Het verlangen naar een duurzame en CO₂ neutrale samenleving groeit en wordt steeds vaker vertaald naar beleid. In 1997 werd het Kyoto protocol aangenomen, waarin participerende landen zich committeerden aan het terugdringen van broeikasgassen. In december 2015 werd het Klimaatakkoord in Parijs gesloten. 195 landen ratificeerde dit akkoord waarin het beperken van de opwarming van de aarde centraal staat. Dit moet worden bewerkstelligd door de uitstoot van broeikasgassen terug te dringen. Een transitie naar duurzame energie is een onderdeel hiervan. Transities zijn veranderingsprocessen waarin de structuur van een samenleving of het systeem verandert. Een transitie bestaat uit verscheidene ontwikkelingen op verschillende gebieden zoals technologie, instituties en gedrag (Rotmans, Kemp & van Asselt, 2001, p. 15). De energietransitie is het proces waarin het energiesysteem verschuift van een voornamelijk op fossiele brandstof georiënteerd systeem naar een systeem gebaseerd op duurzame energie (Dietz, Brouwer & Weterings, 2008, p. 217). Door gevestigde belangen en instituties verloopt het transitieproces echter langzaam (Negro, Alkemade & Hekkert, 2012, pp. 3836-3837). Hierdoor blijft Nederland hangen in het huidige energiesysteem, gedomineerd door fossiele brandstoffen. Er wordt slechts langzaam een beweging gemaakt naar een energiesysteem met meer duurzame energie. Hoewel er verschillende inspanningen zijn verricht om een transitie naar duurzame energie te bewerkstelligen, hebben deze nog weinig resultaat opgeleverd. In 2010 heeft de Europese Unie een 10 jaren plan opgesteld genaamd 'Europe 2020'. Een van de doelstellingen van dit plan was om in 2020 ten minste 20 procent van de verbruikte energie in de EU duurzaam op te wekken. Voor Nederland specifiek is het doel op 14 procent van de verbruikte energie duurzaam op te wekken. In 2014 werd echter slechts 5,6% van de verbruikte energie in Nederland duurzaam opwekt (Rijksoverheid, n.d.; CBS, 2015). Dit laat zien dat Nederland nog een lange weg te gaan heeft op het gebied van duurzame opwek van energie.

1.1.2 Transitiebeleid in Nederland

In Nederland zijn al verschillende inspanningen geleverd om een duurzamere energievoorziening te realiseren. Volgens Kemp (2011, p. 298) hebben beleidsmakers in Nederland een bottom-up aanpak gekozen waarin het bedrijfsleven en andere niet-overheidsactoren veel worden betrokken. Sinds 2001 is het project energietransitie gestart onder toezicht van het ministerie van Economische Zaken, dit project vloeide voort uit het vierde Nationale Milieubeleidsplan (NMP4). Vanaf 2004 kreeg dit project echt vorm. Er werden zeven platforms opgezet, er werd een zogenoemde 'taskforce' energietransitie aangesteld en er werd een gezamenlijke energietransitie agenda gevormd. Ook werd een interdepartementale programmadirectie energietransitie opgericht. De taskforce energietransitie stond onder leiding van Rein Willems, toenmalig president-directeur bij Shell. In 2008 werd de taskforce vervangen door het regieorgaan energietransitie, onder leiding van Theo Walthie (Rotmans, 2011, pp. 3, 5). Wat opvallend is aan het project energietransitie in de periode 2004-2010 is de dominantie van grote partijen die de

gevestigde belangen van conventionele energie verdedigen, zoals Shell, Nuon en Essent. Naast deze grote partijen waren ook kleine en middelgrote bedrijven die op commerciële wijze met duurzame energie bezig zijn betrokken bij het project energietransitie. Dit waren koplopers zoals Greenchoice, Solland Solar en Windunie. De organen bestonden echter grotendeels uit partijen die de gevestigde belangen verdedigen. De taskforce bestond zelfs voor 85 procent uit partijen die de gevestigde belangen verdedigen. In de periode 2004-2010 waren deze grote partijen bepalend voor het transitieproject, waardoor de belangen van fossiele energie hierbinnen sterk werden verdedigd (ibid., p. 6). In januari 2011 werd het regieorgaan energietransitie ontbonden en kwam het project energietransitie bij het ministerie van Economische Zaken nagenoeg stil te staan (ibid., p. 3).

In de periode 2012-2013 is het 'Energieakkoord' opgesteld. Meer dan 40 organisaties hebben meegewerkt aan dit akkoord en hebben het uiteindelijk ondertekend. Uiteenlopende belangen zijn vertegenwoordigd in dit akkoord doordat het is ondertekend door een breed scala aan verschillende organisaties, waaronder werkgevers- en werknemersorganisaties, natuur- en milieuorganisaties, maatschappelijke organisaties en financiële instellingen (SER, 2013a, p. 5). Zowel de gevestigde belangen als andere belangengroepen worden vertegenwoordigd. Het doel van het akkoord is om een lange termijn perspectief te bieden en vertrouwen te creëren voor burgers en het bedrijfsleven. Naast de doelstelling uit 'Europe 2020' om 14 procent van de verbruikte energie duurzaam op te wekken in 2020, wordt in het Energieakkoord het doel om dit te verhogen naar 16 procent in 2023 gesteld (ibid., p. 11).

In mei 2014 is in navolging van het nationale energie begonnen met de creatie van het Gelders Energieakkoord (GEA) door de Gelderse Natuur en Milieufederatie (GNMF), Alliander en Klimaatverbond Nederland. Ook hier werden andere organisaties bij betrokken. Op 17 maart 2015 werd het GEA ondertekend door meer dan 100 partijen. In de tijd daarna zijn er nog veel meer deelnemers betrokken. Het doel van het GEA is om een klimaatneutraal Gelderland te hebben in 2050 (De la Court, 2016, p. 1; Van der Ploeg, Vintges, Visschers & de la Court, 2015, p. 6). Het Gelders Energieakkoord vormt het onderwerp van dit onderzoek.

1.1.3 Wetenschappelijke literatuur

Er is recentelijk redelijk veel onderzoek gedaan naar de energietransitie in Nederland vanuit een beleidsperspectief. Kern en Smith (2008) hebben onderzoek gedaan naar energietransitie beleid in Nederland. Er wordt gesteld dat het overheidsbeleid in Nederland zich vooral heeft gefocust op (energie)bedrijven die al onderdeel waren van het energiesysteem gebaseerd op fossiele brandstoffen (ibid., p. 4100). Kemp (2011, p. 292) beschrijft de aanpak van de Nederlandse overheid als een *"corporatist approach, enrolling business in processes of transitional change that should lead to a more sustainable energy system."* In beide onderzoeken wordt het transitiebeleid in de periode voor het nationale energieakkoord tot stand kwam geanalyseerd. Oteman, Wiering en Helderma (2014) hebben een case study gedaan naar de institutionele ruimte voor initiatieven voor duurzame energie vanuit de samenleving in Nederland, Duitsland en Denemarken. Nederland kwam in deze studie naar voren als een relatief marktgeoriënteerd land waarin weinig ruimte is voor initiatieven vanuit de samenleving. De grote marktpartijen worden gezien als de dominante actoren (ibid., p. 8). Er is in de wetenschappelijke literatuur nog weinig aandacht besteed aan het de energietransitie op lokaal en regionaal niveau. Moss, Becker & Naumann (2015)

hebben onderzoek gedaan naar de institutionele organisatie van lokale en regionale transitie in de Duitse 'Energiewende'. Er is echter nog nauwelijks wetenschappelijk onderzoek gedaan naar het GEA.

1.1.4 De positie van dit onderzoek

Uit onderzoeken op het nationale niveau blijkt dat op dit nationale niveau het bedrijfsleven de focus is van het beleid. Bij het opstellen van het nationale energieakkoord door de SER zijn een breed scala van partijen betrokken geweest waardoor de belangen van deze partijen ook zijn vertegenwoordigd in dit transitiebeleid. Op regionaal niveau bestonden echter nog geen organisaties zoals de SER. Een samenwerkingsverband zoals met het GEA is gecreëerd is nieuw op regionaal niveau. In dit onderzoek zal worden onderzocht hoe dit akkoord tot stand is gekomen en zo de governance het Gelders energiebeleidssysteem heeft kunnen veranderen. Er wordt gekeken welke rol verschillende actoren hebben gespeeld in de totstandkoming van het GEA en of de theoretische concepten intermediairs en beleidsentrepreneurs dit kunnen verklaren.

1.2 Doelstelling

Dit onderzoek zal voornamelijk praktisch gericht zijn, maar er zal daarnaast ook worden voortgebouwd op de theoretische kennis over beleidsverandering op regionaal niveau en de rol van verschillende actoren hierin. Er zal worden gekeken naar de verschillende inzichten die de theoretische raamwerken van intermediairs en beleidsentrepreneurs bieden.

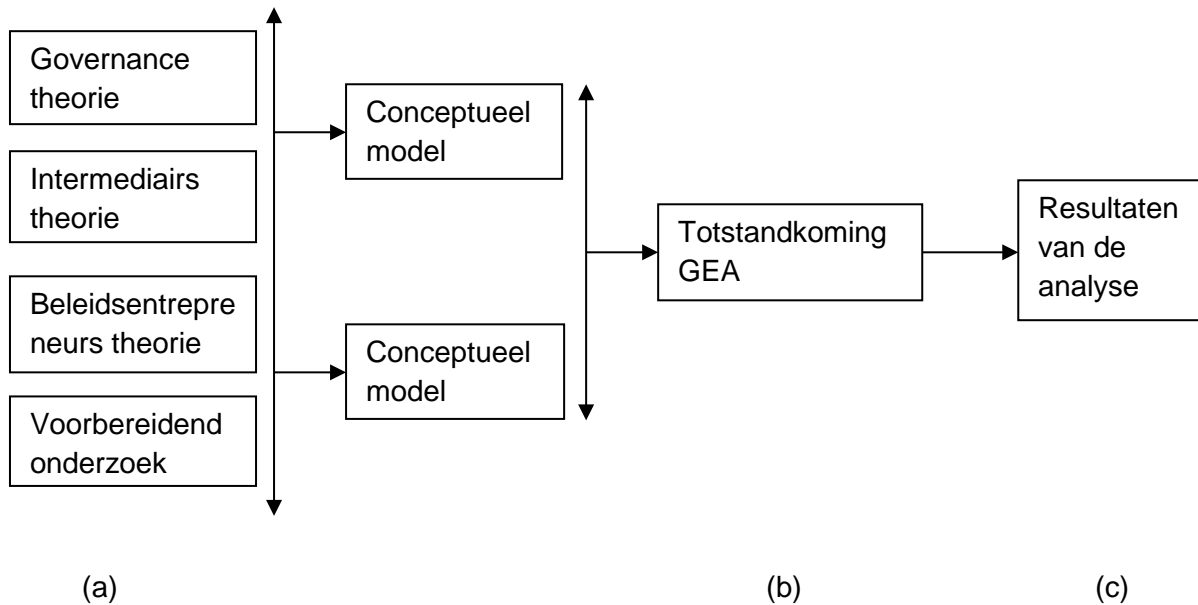
De totstandkoming van het Gelders Energieakkoord is gekozen als casus hiervoor. De governance van het Gelders energiebeleidssubstelsysteem is veranderd door de totstandkoming van het GEA. Aan de hand van theorieën over intermediairs en beleidsentrepreneurs kan worden verklaard hoe dit GEA tot stand is gekomen in het Gelders energiebeleidssubstelsysteem.

De doelstelling van dit onderzoek is als volgt:

De onderzoeksdoelstelling van dit onderzoek is (a) om bij te dragen aan kennis over de verandering in governance in het Gelders energiebeleidssubstelsysteem door de totstandkoming van het Gelders Energieakkoord, door (b) een analyse te doen aan de hand van governance theorie en de theoretische raamwerken van intermediairs en beleidsentrepreneurs.

1.3 Onderzoeksmodel

Verschuren en Doorewaard (2010) hebben een manier ontwikkeld waarop het onderzoeksdoel schematisch kan worden weergegeven. Dit schema bestaat uit de stappen die moeten worden gezet om het onderzoeksdoel te behalen.

Door (a) de theorieën van governance, intermediairs en beleidsentreprenurs te bestuderen en door voorbereidend onderzoek te doen, worden twee conceptuele modellen opgesteld. Met dit conceptuele model kan (b) de totstandkoming van het GEA worden geanalyseerd. Deze analyse (c) zal leiden tot resultaten.

Ad (a)

Eerst wordt voorbereidend onderzoek gedaan naar het GEA en de totstandkoming hiervan. Vervolgens zullen de theorieën van governance, intermediairs en beleidsentreprenurs worden bestudeerd. Deze theorieën zullen twee conceptuele modellen opleveren. Een waarin intermediairs centraal staan en een waarin beleidsentreprenurs centraal staan. Verder zullen de belangrijkste concepten worden geoperationaliseerd op basis van de literatuurstudie.

Ad (b)

De tweede stap is het analyseren van de totstandkoming van het GEA. Dit wordt gedaan op basis van de conceptuele modellen en de operationalisatie. De data wordt verzameld door documenten gepubliceerd door betrokken actoren te analyseren en interviews af te nemen.

Ad (c)

Deze analyse zal zorgen voor resultaten. De resultaten van het onderzoek kunnen worden vergeleken met de theorie en de twee verschillende theoretische benaderingen kunnen met elkaar worden vergeleken.

1.4 Vraagstelling

De hoofdvraag die volgt uit de onderzoeksdoelstelling is als volgt:

Hoe is de verandering in de governance van het Gelders energiebeleidssysteem door de totstandkoming van het Gelders Energieakkoord te verklaren aan de hand van de concepten van intermediairs en beleidsentrepreneurs?

Met andere woorden zal dit onderzoek een antwoord geven op de vraag hoe het Gelders Energieakkoord tot stand is gekomen binnen het Gelders energiebeleidssysteem. Het GEA is een nieuw beleidsidee. Met dit nieuwe beleidsidee wordt de governance van het Gelders energiebeleidssysteem veranderd, de meeste beslissingen over energiebeleid worden namelijk, na de totstandkoming van het GEA, binnen dit akkoord gemaakt. De concepten van intermediairs en beleidsentrepreneurs zijn gaandeweg het onderzoek gekozen als geschikte concepten om de totstandkoming te verklaren.

De volgende deelvragen volgen hieruit:

1. Hoe is de governance van het Gelders energiebeleidssysteem door de totstandkoming van het Gelders Energieakkoord veranderd?
2. Hoe is de totstandkoming van het Gelders Energieakkoord te verklaren met het concept van intermediairs?
3. Hoe is de totstandkoming van het Gelders Energieakkoord te verklaren met het concept van beleidsentrepreneurs?

De deelvragen zijn in deze chronologische volgorde geplaatst omdat eerst inzicht moet worden vergaard in de verandering in governance van het Gelders energiebeleidssysteem door de totstandkoming van het GEA. Vervolgens is de theorie over intermediairs toegepast om deze totstandkoming te verklaren. Daarna is gedurende het onderzoek besloten dat het zinvol is om ook theorie over beleidsentrepreneurs toe te passen om de totstandkoming van het GEA te verklaren.

1.5 Relevantie

1.5.1 Maatschappelijke relevantie

Het doel van dit onderzoek is om bij te dragen aan kennis over de verandering in de governance van het Gelders energiebeleidssubstelsysteem door de totstandkoming van het GEA. Hierdoor wordt meer inzicht verschaft in de totstandkoming van regionale samenwerkingsverbanden voor de transitie naar duurzame energie. Dit kan aanbevelingen opleveren voor de totstandkoming van soortgelijke samenwerkingsverbanden in andere regio's. Het bewerkstelligen van de transitie naar duurzame energie is van belang om internationale en nationale doelstellingen voor CO₂ uitstoot, energiebesparing en duurzame opwek van energie te behalen, zoals benoemd in het projectkader (paragraaf 1.1). Het bewerkstelligen van een transitie naar duurzame energie kan daarnaast ook gewaardeerd worden in het kader van duurzaamheid en milieubescherming.

1.5.2 Wetenschappelijke relevantie

Daarnaast kan dit onderzoek ook bijdragen aan de wetenschappelijke kennis over beleidsveranderingen en de rollen die verschillende actoren hierin kunnen spelen. Niet alleen de rol van de actoren is van belang, maar ook de verhoudingen tussen deze actoren en het samenspel van actoren. De theorie over governance en de theoretische raamwerken over intermediairs en beleidsentrepreneurs zullen worden toegepast om de rol van actoren in de totstandkoming van het GEA in kaart te brengen. Hierdoor kunnen er conclusies worden getrokken over de passendheid van deze theorieën voor soortgelijke analyses.

1.6 Leeswijzer

De indeling van deze scriptie is als volgt. Het volgende hoofdstuk (hoofdstuk 2) vormt het theoretisch kader van dit onderzoek. Hier zullen de gebruikte theorieën worden toegelicht en worden de conceptuele modellen opgesteld. In hoofdstuk 3 wordt uitgelegd welke methoden zijn toegepast in dit onderzoek. Ook zullen de theoretische concepten uit hoofdstuk 2 worden geoperationaliseerd. In hoofdstuk 4 zal worden uitgelegd hoe het GEA tot stand is gekomen, wat het inhoudt en welke partijen betrokken zijn bij dit akkoord. In hoofdstuk 5 worden de resultaten van het onderzoek besproken. Hoofdstuk 6 vormt de conclusie van dit onderzoek, de hoofd- en deelvragen worden hier beantwoord. In hoofdstuk 7 worden aanbevelingen voor de praktijk en vervolgonderzoek gedaan. Hoofdstuk 8 is de discussie, hierin zal kritisch worden gereflecteerd op de resultaten en het proces.

2. Theorie

In dit hoofdstuk wordt het theoretisch kader uitgewerkt. Het theoretisch kader van dit onderzoek bestaat uit theorieën over *governance* en de rol van *intermediairs*. Daarnaast wordt de theorie over *beleidsentrepreneurs* toegepast. In Europa zijn vandaag de dag verschuivingen in *governance* te ontdekken op verschillende gebieden. Water en energie zijn beleidsthema's waarop deze verschuivingen duidelijk zichtbaar zijn. Een verschuiving in *governance* is ook zichtbaar in het Nederlandse energiebeleid op nationaal niveau. In dit onderzoek wordt gekeken naar verschuivingen in *governance* op regionaal niveau, namelijk de totstandkoming van het GEA, en de rol van intermediairs of intermediaire organisaties hierin. Tevens wordt gekeken naar de rol van beleidsentrepreneurs op de totstandkoming van het GEA. In eerste instantie werd getracht om het multi-level perspective en het advocacy coalition framework te gebruiken om het regionale proces te bestuderen. Hoewel deze theoretische raamwerken goed kunnen worden gebruikt om veranderingen in beleid en de samenstelling van actoren die beleid beïnvloeden in kaart te brengen op nationaal niveau, zijn de raamwerken minder geschikt voor toepassing op regionaal niveau. Theorieën over veranderingen in *governance*, intermediairs en beleidsentrepreneurs zijn geschikter om het GEA te bestuderen. De theorieën van het multi-level perspective en het advocacy coalition framework zullen daarom in dit onderzoek niet worden toegepast. Eerst zal *governance* theorie worden besproken. Vervolgens zal de theorie over intermediairs en hun rol worden uitgelegd. Daarna zal de theorie over beleidsentrepreneurs en hun strategieën worden behandeld. Tenslotte, zullen op basis hiervan twee conceptuele modellen worden gevormd. Het eerste conceptuele model is gebaseerd op de theorie over intermediairs. Het tweede conceptuele model is gebaseerd op de theorie over beleidsentrepreneurs.

2.1 Governance

Governance gaat over de wijze waarop wordt bestuurd. Dit gaat volgens een bepaald patroon en bepaalde regels. Er kan een typologie van *governance* vormen worden gemaakt, namelijk: etatistisch, pluralistisch en neo-corporatistisch. Etatistisch betekent dat de staat veel macht heeft. Pluralistisch betekent dat verschillende actoren de macht hebben en dat de samenstelling van actoren continu verandert. Neo-corporatistisch betekent dat de staat en andere actoren samen tot overeenkomsten komen. De laatste genoemde vorm van *governance* is in Nederland op nationaal niveau zichtbaar. Vaak wordt de term *governance* gebruikt om een non-hiërarchische manier van besturen aan te duiden, waarin naast de staat ook andere actoren een rol spelen in het formuleren en implementeren van beleid. Maar *governance* kan ook worden gebruikt om de interacties tussen de sferen van staat, markt en maatschappelijk middenveld te verkennen (D. Boezemans, persoonlijke communicatie, 17 maart, 2015; Mayntz, 2003, p. 27; Moss, 2009, p. 1484).

Het concept van *governance* wordt gebruikt om institutionele structuren, politieke processen en de sociale relaties, waar het nastreven van collectieve of individuele belangen centraal staat, te bestuderen. Onderzoek naar *governance* focust zich niet alleen op top-down verklaringen maar kijkt ook naar interactie tussen publieke en private actoren. Interacties tussen staat, markt en het maatschappelijke middenveld staan centraal in de studie van *governance*. Onderzoek naar *governance* heeft echter een aantal beperkingen. Ten eerste is er niet één definitie van *governance*, in verschillende onderzoeken wordt de term verschillend gebruikt. Ten tweede bestaan er veel verschillende conceptuele constructen van

governance, maar is er niet één duidelijke governance theorie met één raamwerk. Ten derde is er een gebrek aan bewijs om de verschillende conceptualiseringen te ondersteunen of juist te betwisten (Moss, 2009, p. 1483).

Governance theorie kan echter wel worden toegepast om te kijken naar de interactie tussen staat, markt en het maatschappelijk middenveld. Bij governance onderzoek wordt er geen duidelijke conceptuele scheidingslijn tussen staat, markt en het maatschappelijke middenveld getrokken, zoals bij traditionele beleidsanalyses. Er wordt een vloeiende relationele benadering gebruikt om te kijken naar gezamenlijke politieke actie (ibid., p. 1482).

Sinds midden jaren 80 zijn er al radicale veranderingen zichtbaar in energiediensten in Europa. De markt, wetgeving, consumptiepatronen en technologieën zijn veranderd. Veranderingen in deze dimensies van de energiemarkt hebben ook invloed gehad op de governance van de energiemarkt. Er is meer competitie op de markt, nieuwe actoren zijn toegetreden tot de markt, diensten worden uitgebreider en de rol van de consument is toegenomen. Het energiesysteem speelt een grote rol in het behalen van nationale en EU doelstellingen voor duurzame energie, daarom is juiste governance van het energiesysteem van belang. Veranderingen op de energiemarkt en in het energie-beleidssysteem zorgen voor uitdagingen betreffend hoe dit socio-technische netwerk moeten worden bestuurd (ibid., p. 1480). Wanneer markten, zoals de energiemarkt, open worden, verschillende diensten gaan aanbieden en alternatieve technologieën aanhang krijgen, komen specialisten op die een breed scala aan functies vervullen die voorheen niet nodig waren of niet herkend werden. Dit kunnen bijvoorbeeld bedrijfsconsultanten, onderzoeksorganisaties of informatie campagnes zijn. De specialisten hebben één ding gemeen, ze zijn allemaal intermediairs in hun natuur (ibid., p. 1481). Uit governance verschuivingen kunnen intermediairs voort komen, maar intermediairs kunnen zelf ook vorm geven aan governance verschuivingen (ibid. p. 1483). Paragraaf 2.2. zal dieper ingaan op theorie over intermediairs.

2.2 Intermediairs

Intermediairs of intermediaire organisaties zijn organisaties die tussen verschillende groepen actoren werken. In de literatuur worden verschillende opvattingen over wat intermediairs zijn gebruikt. Intermediairs omvatten zowel individuele actoren, organisaties, netwerken of projecten. Behalve verschillende organisatievormen kunnen intermediairs ook verschillen in functie, namelijk: bemiddelen, informeren, verbinden, coördineren, en in ontwikkelingsfase. Onderscheidende eigenschappen van intermediairs zijn de relationele aard van het werk dat ze doen en dat ze zich opstellen tussen verschillende actoren of tussen actoren en artefacten (bijvoorbeeld een bepaalde technologie). In veel opzichten lijken intermediairs op zogenoemde 'boundary institutions'. Boundary institutions zijn sociale arrangementen, netwerken en instituties die bemiddelen tussen het wetenschappelijke en politieke domein. In tegenstelling tot boundary institutions, die twee domeinen overbruggen, werken intermediairs tussen meerdere relaties, wat zorgt voor een complexer beeld van de relaties van intermediairs (Moss, 2009, pp. 1482-483). Hargreaves, Hielscher, Seyfang en Smith (2012) hebben onderzoek gedaan naar intermediaire actoren en niche ontwikkeling. In dat onderzoek worden intermediaire actoren beschreven als "organisations or individuals engaging in work that involves connecting local projects with one another, with the wider world and, through this, helping to generate a shared institutional infrastructure and to

support the development of the niche in question.” (Hargreaves, Hielscher, Seyfang & Smith, 2012, p. 870). Dit is een brede definitie van intermediairs als verbindende schakel tussen lokale projecten en tussen lokale projecten en de ‘wijde wereld’ met als doel het genereren van een gedeelde institutionele infrastructuur en het steunen van de ontwikkeling van niches.

Volgens Moss (2009, p. 1483) komen intermediairs voort uit governance verschuivingen en geven ze deze verschuivingen ook zelf vorm. Intermediairs ontstaan door de verbreding en diversificatie van de sociale organisatie van infrastructuur systemen zoals het energiesysteem. Daarbij hebben intermediairs het vermogen om over de grenzen tussen verschillende actor groepen, arena’s en geografische schalen te werken. Voorheen bepaalde deze scheidingen juist de governance van het systeem (ibid., p. 1481). Het is niet zo dat intermediatie in het verleden niet bestond in het energiesysteem, maar de omvang en het belang van intermediairs is veel groter in de governance van dit socio-technische netwerk (ibid., p. 1484).

Intermediairs kunnen bewust worden gecreëerd om op een bepaald gebrek te richten of gebruik te maken van een bepaalde kans. Het is echter niet het geval dat intermediairs altijd bewust worden gecreëerd. Sommige intermediairs nemen deze functie geleidelijk aan, of vervullen een intermediaire functie die anders is dan waarvoor de organisatie was opgericht, sommige organisaties zijn er zelfs niet bewust van dat ze als intermediair handelen. Intermediairs zijn ook niet per definitie onzijdig of arbitrair, maar ordenen en definiëren relaties tussen verschillende actoren (ibid., p. 1485).

Geels en Deuten (2006) identificeren 3 rollen van intermediairs in niche ontwikkeling. De eerste rol is aggregatie van kennis. Het gaat hier om het verzamelen van lokale kennis, bijvoorbeeld van een breed scala aan lokale projecten. Bij het aggregatieproces hoort ook het vertalen van lokale kennis naar algemene kennis, de kennis wordt dus algemeen geldend en context-vrij gemaakt door lokale factoren ‘weg te halen’. De algemene kennis kan vervolgens worden toegepast op andere projecten. De tweede rol van intermediairs is het creëren van een institutionele infrastructuur. Een institutionele infrastructuur bestaat uit fora waarin de geaggregeerde kennis kan worden uitgewisseld, zoals conferenties, seminars, workshops en gedragscodes. Deze fora stellen actoren in staat om zich te verzamelen en interactie te hebben om zo ervaringen en kennis uit te wisselen en om collectieve actie te ondernemen. De derde rol van intermediairs omvat het coördineren en framen van actie in de lokale projecten op basis van de geaggregeerde globale kennis. Wanneer intermediairs deze rol gaan vervullen wordt er ook wel gesproken van reversal. Met reversal wordt bedoeld dat de algemene kennis wordt toegepast op lokale activiteiten, er vindt dus een kentering van kennisstromingen plaats. De intermediair stuurt de ontwikkeling van opvolgende lokale activiteiten aan door advies te geven en richtlijnen op te stellen. Intermediairs leiden in deze rol de ontwikkeling van nieuwe projecten met de adviezen en richtlijnen die zijn opgesteld na het voorgaande project (Geel & Deuten, 2006, pp. 266-268; Hargreaves et al., 2012, p. 870).

2.3 Beleidsentrepreneurs

De term 'policy entrepreneur' of beleidsentrepreneur werd voor het eerst gebruikt in beleidsanalyse door Kingdon (1984) in het 'multiple streams model'. Kingdon's 'multiple streams model' verklaart waarom bepaalde kwesties aandacht krijgen op een bepaald moment. Hij gebruikt de concepten 'policy streams', windows of opportunity 'en 'policy entrepreneurship' om dit te verklaren. Kingdon beschrijft beleidsentrepreneurs als "[individuals] willing to invest their resources in return for future policies they favour" (1984, p. 214). Beleidsentrepreneurs proberen één probleemdefinitie naar de voorgrond te schuiven en doen voorstellen voor oplossingen (Roberts & King, 1991, p. 148). Het maken van beleid gebeurt in een 'policy subsystem' of beleidssubstelsysteem. Dit is een begrenst beleidsterrein en omvat beleidsdeelnemers van alle overheidsniveaus, verschillende belangengroepen, onderzoeksinstituten en de media (Weible & Sabatier, 2006, p. 124).

Beleidsentrepreneurs zijn individuen, maar kunnen ook werken in een klein team (Mintrom & Norman, 2009, p. 651). Volgens Roberts en King (1991) is een beleidsentrepreneur een type 'public entrepreneur'. 'Public entrepreneur' wordt gedefinieerd als een individu die een innovatief beleidsidee vertaalt naar een formele uitspraak, dit idee in samenwerking met actoren met formele macht en middelen probeert te promoten en uiteindelijk implementeert in beleid. Een 'public entrepreneur' is dus betrokken in drie fases van het maken van overheidsbeleid, namelijk de creatie, het ontwerp en de implementatie. 'Public entrepreneurs' zijn onder te verdelen in vier types: politieke entrepreneurs, uitvoerende entrepreneurs, bureaucratische entrepreneurs en beleidsentrepreneurs. Politieke entrepreneurs hebben een verkozen leiderschapspositie binnen de overheid. Uitvoerende entrepreneurs hebben een toegewezen leiderschapspositie binnen de overheid. Bureaucratische entrepreneurs hebben ook een formele positie binnen de overheid, maar geen leiderschapspositie. Beleidsentrepreneurs werken als enige type buiten het formele overheidssysteem om innovatieve ideeën te introduceren, ontwerpen en implementeren in de publieke sector (ibid., p. 152). Het is dus van belang om op te merken dat volgens de definitie van Roberts en King beleidsentrepreneurs zelf niet bij een overheidsinstelling werken, maar wel het beleid daarvan proberen te beïnvloeden. In de literatuur wordt daarentegen de term beleidsentrepreneur ook gebruikt voor wat Roberts en King definiëren als 'public entrepreneur' (Mintrom & Norman, 2009, p. 651). In dit onderzoek wordt de definitie van Roberts en King aangehouden.

2.3.1 Stromenmodel

Kingdon (1984) heeft het maken van overheidsbeleid geconceptualiseerd in vier processen: (1) het vaststellen van de agenda; (2) het specificeren van alternatieven voor de agenda; (3) keuze tussen de alternatieven door een gezaghebbende; en (4) het implementeren van de beslissing of de wet (Roberts & King, 1991, p. 147). Kingdon identificeert drie verschillende stromen waarin het vaststellen van de agenda en het specificeren van alternatieve plaatsvindt: probleemstromen, beleidsstromen en politieke stromen. In probleemstromen worden problemen erkend en in het openbaar besproken. In de beleidsstromen worden oplossingen en voorstellen geproduceerd. In de politieke stromen vinden politieke processen en gebeurtenissen plaats die effect hebben op het perspectief en de ontvankelijkheid van politici ten opzichte van een kwestie, zoals verkiezingsuitslagen. Veranderingen binnen de stromen kunnen een stimulans of juist een beperking zijn voor het vaststellen van de agenda

en het veranderen van beleid. Wanneer de drie stromen samenvallen en bij elkaar worden gevoegd door een beleidsentrepreneur is de kans op daadwerkelijke beleidsverandering echter het grootst. Het moment dat de drie stromen samenvallen noemt Kingdon een 'window of opportunity'. Wanneer het 'window of opportunity' open is kunnen beleidsentrepreneurs voorstellen en oplossingen verbinden aan problemen en zodoende zorgen dat hun ideeën worden overgenomen door politieke actoren. Beleidsentrepreneurs moeten dus deze momenten herkennen en hier snel op inspelen om beleidsverandering te bewerkstelligen (Verduijn, 2014, p. 31).

2.3.2 Eigenschappen beleidsentrepreneur

Om de beleidsagenda te beïnvloeden moeten beleidsentrepreneurs beschikken over bepaalde vaardigheden en karaktereigenschappen. Verduijn (2014) heeft een literatuurverkenning van de karaktereigenschappen en motieven van beleidsentrepreneurs gedaan (pp. 36-37). In de literatuur worden beleidsentrepreneurs beschreven met termen als opportunistisch, assertief, volhardend, innovatief, risico nemend en sociaalvaardig. Kwaliteiten waarover beleidsentrepreneurs moeten beschikken zijn netwerken, reflecteren op en leren van eigen acties en kunnen presteren in situaties met veel onzekerheden. Een beleidsentrepreneur moet altijd bereid zijn om middelen zoals tijd, energie, reputatie en soms zelfs geld te investeren. Motieven van beleidsentrepreneurs zijn niet altijd duidelijk en kunnen ook erg verschillen, beleidsentrepreneurs kunnen bijvoorbeeld; hopen op toekomstige rendementen; ideologische beweegredenen hebben of uit zijn op macht. Daarbij kunnen beleidsentrepreneurs motieven gebruiken om een kwestie te framen, ongeacht of dit hun daadwerkelijke motieven zijn (ibid.).

2.3.3 Strategieën beleidsentrepreneurs

Ondanks dat beleidsentrepreneurs diverse motieven kunnen hebben, hebben ze hetzelfde doel, namelijk beleidsverandering teweegbrengen. Hierdoor zijn er patronen te identificeren in hun acties. Deze acties vormen de strategieën die beleidsentrepreneurs toepassen om de agenda vast te stellen. In de literatuur worden deze strategieën op verschillende manieren gecategoriseerd.

Mintrom en Norman (2009) benoemen vier elementen die van belang zijn voor beleidsentrepreneurschap: het tonen van sociale scherpzinnigheid; het definiëren van problemen; het vormen van teams; en het goede voorbeeld geven. Met het eerste element, het tonen van sociale scherpzinnigheid, wordt bedoeld dat beleidsentrepreneurs anderen goed begrijpen waardoor ze beter in staat te zijn om 'windows of opportunity' te herkennen. Daarnaast maken beleidsentrepreneurs gebruik van het hun persoonlijke en professionele netwerk. Het tweede element, het definiëren van problemen, is een belangrijk element van beleidsentrepreneurschap, omdat hoe een probleem wordt gedefinieerd bepalend is voor wie aandacht geven aan het probleem en hoe ze er tegenaan kijken. Een van de belangrijkste elementen is het vormen van teams. Doeltreffende samenwerking met andere actoren vergroot de kans op het bewerkstelligen van beleidsverandering. Het vormen van teams gebeurt op verschillende manieren. Ten eerste werken beleidsentrepreneurs vaak binnen een klein team bestaande uit individuen met uiteenlopende kennis en vaardigheden, die elkaar wederzijds ondersteunen om beleidsverandering te realiseren. Ten tweede putten beleidsentrepreneurs hun persoonlijke en professionele netwerk uit voor kennis en vaardigheden. Ten slotte vormen beleidsentrepreneurs coalities om voldoende steun te genereren voor een voorstel voor beleidsverandering. Het laatste element, het goede

voorbeeld geven, laat assertiviteit en toewijding zien. Door zelf actie te ondernemen kunnen beleidsentrepreneurs de risicoperceptie van beleidsmakers verminderen en daarnaast draagt het bij aan hoe geloofwaardig andere actoren de beleidsentrepreneurs achten (ibid., pp. 651-654).

Meijerink en Huitema (2010a) herkennen vijf strategieën van beleidsentrepreneurs: het ontwikkelen van nieuwe ideeën; het vormen van coalities en verkopen van ideeën; het herkennen en benutten van 'windows of opportunity'; het herkennen, exploiteren, creëren en/of manipuleren van meerdere 'venues'; het organiseren en managen van netwerken. Het ontwikkelen van nieuwe ideeën en de verspreiding daarvan is nodig voor beleidsverandering en geeft richting aan de toekomstige verandering. De tweede strategie is het vormen van coalities en het verkopen van ideeën. Coalities zijn een verzameling van actoren die in overeenstemming zijn over bepaalde beleidsideeën of -doelen. In paragraaf 2.3.3.2 zal verder worden ingegaan op het vormen van coalities en soorten coalities. Zoals al werd beschreven moeten beleidsentrepreneurs 'windows of opportunity' herkennen en benutten om beleidsverandering te bewerkstelligen. Door oplossingen te koppelen aan problemen en beleidsvoorstellen geaccepteerd te krijgen onder beleidsmakers zorgen beleidsentrepreneurs ervoor dat de drie stromen samenvallen. Hiernaast zijn er de strategieën gericht op 'venues'. 'Venues' zijn plaatsen waarop beleidsentrepreneurs hun ideeën kunnen verspreiden en de beleidsagenda kunnen vaststellen. 'Venues' zijn niet alleen fysieke plaatsen, maar ze kunnen heel uiteenlopend zijn en omvatten evenementen, projecten en zelfs het gebruik van symbolen. Er zijn drie strategieën die gericht zijn op 'venues'. Ten eerste 'venue shopping', hierbij kiezen beleidsentrepreneurs 'venues' die geschikt zijn om de agenda vast te kunnen stellen. Verschillende 'venues' bieden namelijk verschillende kansen om bepaalde actoren te kunnen overtuigen. Ten tweede worden 'venues' gemanipuleerd door beleidsentrepreneurs, bijvoorbeeld door de samenstelling van de 'venue' te beïnvloeden om veel coalitiegenoten aanwezig te hebben. Hierdoor wordt het idee of voorstel van de beleidsentrepreneur naar de voorgrond gedrukt. Ten derde creëren beleidsentrepreneurs zelf 'venues' om hun ideeën te promoten, bijvoorbeeld met een pilot project. De laatste strategieën die Meijerink en Huitema (2010a) benoemen is het organiseren en managen van netwerken. Netwerken bestaan uit een breed scala van actoren die betrokken zijn bij een bepaalde kwestie. In tegenstelling tot coalities, delen actoren in netwerken niet per se dezelfde ideeën of doelen. Actoren binnen een netwerk kunnen dus uit tegengestelde coalities komen. Om beleidsverandering te bewerkstelligen zijn veranderingen in het gekristalliseerde netwerk hoogstwaarschijnlijk nodig. Dit kan worden gedaan door interactie binnen de huidige constellatie van het netwerk te manipuleren, door de huidige constellatie van het netwerk te veranderen of door een nieuw netwerk te creëren (ibid., pp. 4-6).

Brouwer en Biermann (2011) delen strategieën van beleidsentrepreneurs in vier categorieën in: aandacht- en steunzoekende strategieën; verbindende strategieën; relationele management strategieën; en arena strategieën. Met aandacht- en steunzoekende strategieën proberen beleidsentrepreneurs de significantie van een probleem aan te tonen en een breed scala aan deelnemers te overtuigen van het beleid waar de beleidsentrepreneur de voorkeur voor heeft. Verbindende strategieën zijn gericht op het verbinden met anderen actoren in coalities, projecten, ideeën en beleidsspellen. Relationele management strategieën zijn strategieën om de relationele factor in beleidsverandering processen te leiden. Arena strategieën beïnvloeden de 'arena', de tijd en plaats, waarin

beleidsentrepreneurs werken (ibid., pp. 3-4). In figuur 1 is de categorisatie van strategieën die Brouwer en Biermann (2011) hebben waargenomen te zien. In tegenstelling tot Huitema en Meijerink (2010a) die focussen op beleidstransities op nationaal niveau, hebben Brouwer en Biermann (2011) hun onderzoek op sub-nationaal niveau uitgevoerd. De geïdentificeerde strategieën komen in grote mate overeen. Brouwer en Biermann (2011) identificeren het ontwikkelen van nieuwe ideeën echter niet als aparte strategie, daarnaast merken ze op dat het herkennen, exploiteren en manipuleren van verschillende ‘venues’ op sub-nationaal niveau minder belangrijk is (ibid., p. 9). Volgens Brouwer en Biermann (2011) voeren beleidsentrepreneurs de strategieën continu uit en zit er geen chronologische volgorde in. Door de strategieën te gebruiken proberen beleidsentrepreneurs de ontwikkeling en het samenvallen van de drie stromen te beïnvloeden en sturen. De strategieën zijn volgens Brouwer en Biermann (2011) meestal gericht op meerdere stromen tegelijk (ibid.).

Attention- and support-seeking strategies	Linking strategies	Relational management strategies	Arena strategies
<ul style="list-style-type: none"> • Pilot projects • Indicators • Focusing events • Rhetoric persuasion • Correlating 	<ul style="list-style-type: none"> • Coalition building • Selective activation and exclusion • Issue linking • Game linking 	<ul style="list-style-type: none"> • Trust building • Networking 	<ul style="list-style-type: none"> • Venue shopping • Timing

Figuur 2. Strategieën van beleidsentrepreneurs in watermanagement in Nederland (Brouwer & Biermann, 2011, p. 4).

De bovenstaande categorisaties van strategieën laten veel overlap zien. Verduijn (2014) heeft op basis van deze bestaande categorisaties de strategieën van beleidsentrepreneurs ingedeeld in twee ruime categorieën: framing strategieën en netwerk strategieën. Framing strategieën zijn gericht op het creëren van een overtuigende framing van de problemen en de mogelijke en gewenste oplossingen. Netwerk strategieën zijn daarentegen gericht op het mobiliseren van actoren, het werven van steun en de visie geaccepteerd en geïmplementeerd te krijgen (ibid., p. 39).

2.3.3.1 Framing strategieën

Framing is een proces waarbij afzenders en ontvangers van een boodschap informatie transformeren in een betekenisvol geheel of frame. Framing wordt beïnvloed door de normatieve gedachten en belangen van de beleidsentrepreneur, daardoor is het vatbaar voor retoriek, emotie en manipulatie. Het framen van een kwestie als een probleem creëert meer bewustzijn en erkenning. Naast het probleem wordt ook de oplossing of het voorstel van de beleidsentrepreneur geframed. Bij framing als strategie worden bepaalde aspecten van een waargenomen realiteit geselecteerd en naar de voorgrond gebracht in de communicatie om zo een bepaalde probleemdefinitie, interpretatie, evaluatie of aanbeveling te promoten. Dit kan ertoe bijdragen dat het beleidsidee of -frame van de beleidsentrepreneur zonder al te veel tegenstand wordt overgenomen. Dit draagt bij aan het vaststellen van de agenda (ibid., pp. 39-40). Verduijn verdeelt framing strategieën in: verhalen; retoriek; symbolen; het framen van crisissen en gebeurtenissen; meedoen aan een frame strijd en het opstellen van frames

(ibid., pp. 40-45). In de eerder besproken literatuur worden framing strategieën niet besproken als aparte strategie. Mintrom en Norman (2009) benoemen het definiëren van problemen wel als element van beleidsentreprenerschap. Meijerink en Huitema (2010a) benoemen daarnaast het ontwikkelen van nieuwe ideeën en het verspreiden hiervan als aparte strategie. Tevens noemen zij het vormen van coalities en verkopen van ideeën als één strategie. Framing wordt in het onderzoek van Meijerink en Huitema (2010a) dus ook net als netwerken als één strategie onderzocht. In dit onderzoek zal de nadruk voornamelijk op de netwerk strategieën liggen. Framing strategieën zullen echter ook in beschouwing worden genomen.

2.3.3.2 *Netwerk strategieën*

Netwerk strategieën zijn van belang voor het vaststellen van de agenda, omdat dit proces ingebed is een complex multi-level governance netwerk. Beleidsentrepreneurs moeten teams, coalities of netwerken creëren om toegang te krijgen tot middelen (zoals fysieke middelen, juridische middelen, financiële middelen en kennis) die nodig zijn om de agenda succesvol vast te stellen. Naast expertise en toegang tot middelen van anderen vergroot het vormen van coalities ook de maatschappelijke steun voor de ideeën of voorstellen van de beleidsentrepreneur. Verduijn benoemt drie type netwerk strategieën: netwerken managen; coalitievorming en het exploiteren van 'venues'.

Meijerink en Huitema (2010a) benoemen het managen van netwerken ook als een strategie van beleidsentrepreneurs. Een beleidsnetwerk is een stel relatief stabiele relaties, die niet-hiërarchisch en wederzijds afhankelijk zijn, tussen een aantal actoren met gemeenschappelijke interesses ten opzichte van een bepaald beleid, die middelen uitwisselen om deze gemeenschappelijke interesses na te streven. Zoals eerder al vermeld delen actoren binnen een netwerk niet per se dezelfde beleidsideeën of -doelen zoals bij een coalitie. Elke coalitie is een netwerk, maar niet elk netwerk is een coalitie. Netwerken kunnen echter wel de basis vormen voor het vormen van een coalitie. Netwerken managen geeft beleidsentrepreneurs de mogelijkheid om de voorkeuren en zorgen van andere actoren beter te begrijpen en hierop te anticiperen. Beleidsentrepreneurs kunnen op deze manier hun argumenten overtuigend en aantrekkelijk maken voor mogelijke voorstanders. Daarnaast vergroten netwerken de zichtbaarheid van beleidsentrepreneurs. Door te netwerken kunnen beleidsentrepreneurs dus makkelijk toegang krijgen tot middelen en steun werven om een coalitie te creëren (Verduijn, 2014, pp. 45-46). Er zijn verschillende typen netwerken, die op de volgende manieren kunnen worden onderscheiden:

- Hecht of niet-hecht
- Homogeen samengesteld of heterogeen samengesteld
- Ad hoc gevormd of historisch padafhankelijk
- Informeel of formeel
- Open of gesloten voor nieuwkomers
- Transparant of gesloten
- Samengesteld uit deelnemers met veel of weinig inzet
- Opkomend, stabiel of achteruitgaand (ibid., p. 46)

De tweede netwerk strategie, het vormen van coalities, komt ook duidelijk naar voren als strategie in de voorgaande literatuur. Huitema en Meijerink (2010b) onderscheiden drie types coalities. Het eerste type coalitie is een coalitie die bestaat uit actoren met (bijna) dezelfde ideeën, overtuigingen en waarden. Dit zijn dan wel actoren met een gemeenschappelijke disciplinaire achtergrond of actoren die dezelfde ideeën, overtuigingen en waarden delen die niet verbonden zijn aan een bepaalde discipline. Deze coalitie richt zich op het bepleiten van bepaalde ideeën. Het tweede type coalitie wordt ook wel een strategische alliantie genoemd. Deze coalitie bestaat uit actoren die niet dezelfde overtuigingen, waarden, voorkeuren of wereldvisies delen, maar wel een gemeenschappelijk belang hebben in het verwezenlijken

van een bepaalde beleidsverandering. Beleidsentrepreneurs proberen andere actoren te overtuigen dat een bepaalde beleidsverandering in hun belang is. Deze coalities kunnen daarom bestaan uit actoren die afwijkende belangen lijken te hebben, maar gezamenlijke belangen hebben kunnen vinden. Het derde type coalitie bestaat uit actoren die geen gelijke overtuigingen, probleem percepties of beleidsvoorkeuren hebben, maar afhankelijk zijn van elkaar voor het behalen van uiteenlopende doelen. Een beleidsverandering is bijkomstig bij het behalen van de afzonderlijke doelen van de actoren. Dit type coalitie is voornamelijk berust op afhankelijkheid voor middelen. Onderhandelingen en compromissen zijn nodig om dit type coalitie te kunnen vormen. Beleidsentrepreneurs moeten dus andere actoren van bepaalde ideeën kunnen overtuigen, maar ook kunnen onderhandelen en samenwerken met actoren met andere ideeën en belangen indien zij beschikken over de nodige middelen. Het vormen van coalities is voor beleidsentrepreneurs van belang om toegang tot middelen te vergroten en steun te werven. Welke actoren binnen of buiten de coalitie zitten in bepaalde fases van het beleidsvormingsproces heeft grote invloed op de middelen die beschikbaar zijn. Het aantal deelnemers is ook van belang, wanneer meer actoren betrokken zijn wordt het moeilijker om invloed uit te oefenen binnen de coalitie, maar de externe invloed van de coalitie is groter. Daarnaast is het type actoren die betrokken zijn belangrijk, actoren met politieke invloed hebben namelijk meer directe invloed op het beleidvormingsproces dan actoren buiten de politieke arena. Hoe meer middelen een coalitie heeft, hoe meer macht de coalitie heeft en hoe groter de capaciteit is om de agenda vast te stellen en beleidsverandering te bewerkstelligen. Het aan elkaar verbinden van kwesties is een tactiek die beleidsentrepreneurs kunnen gebruiken om zo meer coalitiepartners te werven of zich te verbinden aan een verwante coalitie. Dit kan ervoor zorgen dat de problemen of oplossingen meer aandacht en maatschappelijke en politieke steun krijgen. Elke coalitiepartner heeft echter een eigen belang dat het zal nastreven, wanneer te veel kwesties worden betrokken bij de coalitie wordt het moeilijker om consensus te bereiken. Dit kan leiden tot stagnatie, vertraging, conflicten en polarisatie. Daarom zullen beleidsentrepreneurs overbodige kwesties laten liggen en focussen op het hoofddoel (Verduijn, 2014, pp. 46-48; Huitema & Meijerink 2010b, pp. 7-8).

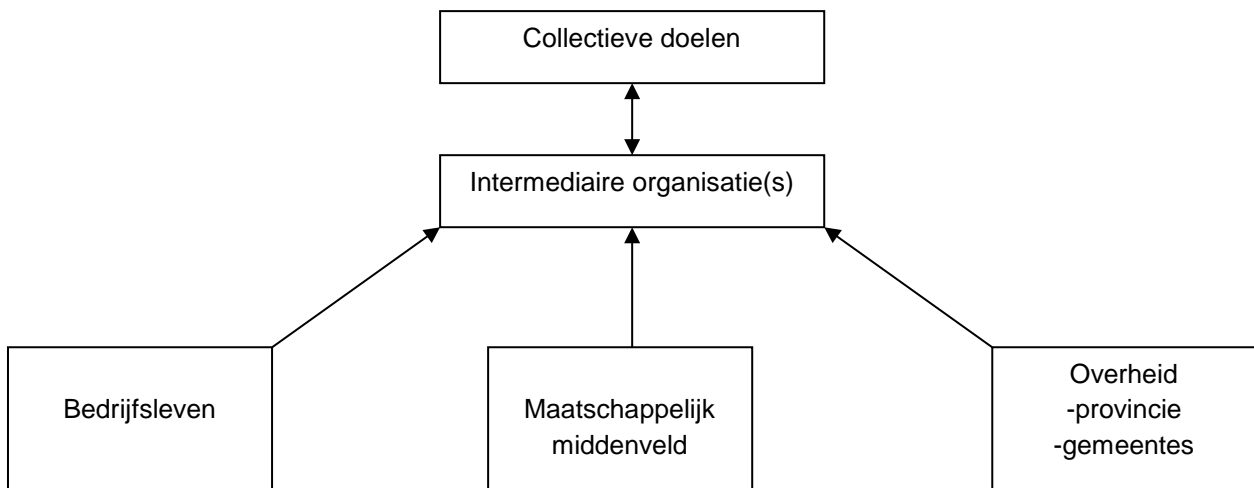
De laatste netwerk strategie die Verduijn (2014) onderscheidt, het exploiteren van 'venues', sluit aan bij het 'creëren en/of manipuleren van meerdere 'venues' van Huitema en Meijerink (2010a) en de arena strategieën van Brouwer en Biermann (2011). Zoals eerder beschreven bestaat het exploiteren van 'venues' uit 'venue shopping', het manipuleren van 'venues' en het creëren van 'venues'. Aangezien deze strategieën al besproken zijn, zal hier niet verder op in worden gegaan.

De theorieën over beleidsentrepreneurs vormen een raamwerk waar vanuit kan worden bestudeerd hoe individuen beleid proberen te beïnvloeden. Dit theoretische raamwerk laat zien hoe het maken van overheidsbeleid werk en brengt de strategieën die beleidsentrepreneurs gebruiken om beleidsverandering te bewerkstelligen in kaart.

2.4 Conceptueel model

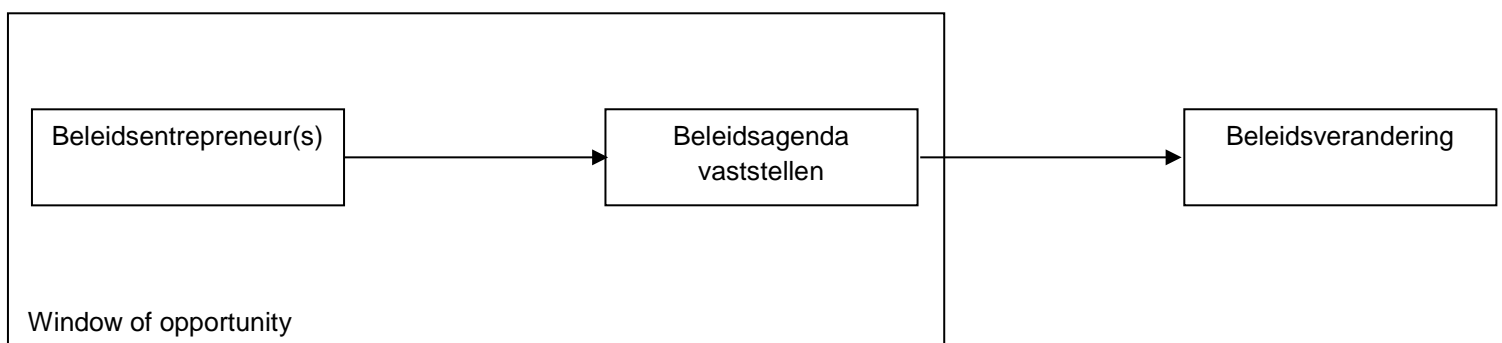
In dit onderzoek worden twee conceptuele modellen gebruikt. Er wordt namelijk onderzocht of het concept van intermediairs of het concept van beleidsentrepreneurs de totstandkoming van het GEA in het Gelders energiebeleidssubstelsysteem kan verklaren. In eerste instantie werd in dit onderzoek alleen gekeken naar de toepassing van het concept van intermediairs. Doordat deze toepassing een aantal aspecten van de totstandkoming van het GEA buiten beschouwing liet is ervoor gekozen de theorie van beleidsentrepreneurs ook toe te passen. Hiervoor is een nieuw conceptueel model ontwikkeld.

Het conceptuele model van intermediairs laat zien hoe actoren uit het bedrijfsleven, het maatschappelijk middenveld en de overheid worden verbonden door één of meerdere intermediaire organisaties. Door de bemiddeling van de intermediaire organisatie(s) streven actoren uit de verschillende domeinen samen naar het behalen van collectieve doelen. De collectieve doelen worden in deze casus nagestreefd binnen het GEA.

Figuur 2. Conceptueel model intermediairs

Het conceptuele model van beleidsentrepreneurs demonstreert dat beleidsentrepreneurs zullen proberen om de beleidsagenda vaststellen wanneer er een 'window of opportunity' is ontstaan. Door de beleidsagenda vast te stellen kunnen de beleidsentrepreneurs beleidsverandering bewerkstelligen. De beleidsverandering in deze casus is de totstandkoming van het GEA. Deze conceptuele weergave van hoe beleidsentrepreneurs beleidsverandering bewerkstellingen neemt echter niet in beschouwing dat beleidsentrepreneurs ook invloed kunnen hebben op het ontstaan van een 'window of opportunity'.

Figuur 3. Conceptueel model beleidsentrepreneurs

3. Methodologie

In dit hoofdstuk wordt de onderzoeksmethode die wordt toepast in dit onderzoek beschreven. De keuzes die zijn gemaakt voor de methoden om data te vergaren worden toegelicht. Dit zijn keuzes over de onderzoeksstrategie en het onderzoeksmateriaal. Eerst zal de gekozen onderzoeksstrategie worden uitgewerkt. Vervolgens worden de keuzes voor het onderzoeksmateriaal beschreven. Ten slotte zullen de theoretische concepten worden geoperationaliseerd.

3.1 Onderzoekstrategie

Voordat de methodologische keuzes betreffende de onderzoeksstrategie en het onderzoeksmateriaal kunnen worden gemaakt moeten volgens Verschuren en Doorewaard (2010, p. 132) drie kernkeuzes worden gemaakt over het type onderzoek dat wordt uitgevoerd.

De eerste keuze betreft of er een diepte- of breedteonderzoek wordt uitgevoerd. Dit onderzoek naar de totstandkoming van het GEA is een diepteonderzoek. Dit is een onderzoek naar één specifiek akkoord binnen een provincie. Er is gekozen voor een diepteonderzoek omdat bij de totstandkoming van het GEA veel verschillende actoren betrokken zijn, wat het een complex proces maakt. Daarbij is het GEA een nieuw soort verband op provinciaal niveau. Diepteonderzoek kan een compleet beeld geven van dit specifieke akkoord in deze provincie. Het nadeel van de keuze voor diepteonderzoek is dat de resultaten van het onderzoek niet kunnen worden gegeneraliseerd.

De tweede keuze is die voor kwalitatief of kwantitatief onderzoek. Bij kwalitatief onderzoek wordt een brede onderzoeksvraag gebruikt, terwijl bij kwantitatief een specifiekere onderzoeksvraag wordt gebruikt. Bij kwalitatief onderzoek worden woorden gepresenteerd als resultaten, terwijl bij kwantitatief tabellen en cijfers centraal staan. In dit onderzoek worden de handelingen en percepties van actoren bestudeerd, een kwalitatieve aanpak leent zich hier het beste voor. De keuze voor een kwalitatieve aanpak is terug te zien in de methodologische keuzes die hierna zullen worden beschreven. Een zwakte van kwalitatief onderzoek is de objectiviteit van het onderzoek. Het denkkader van de onderzoeker kan het onderzoek, al dan wel niet onbewust, beïnvloeden. Hierdoor kan de objectiviteit en de betrouwbaarheid van het onderzoek in het geding komen.

De laatste keuze die moet worden gemaakt voordat de keuzes worden gemaakt over de onderzoeksstrategie en het onderzoeksmateriaal, is de aanpak van de data vergaring. Er kan worden gekozen voor een aanpak waarbij de onderzoeker zelf empirisch onderzoek verricht of een aanpak waarin de data en kennis van anderen wordt geanalyseerd. In dit onderzoek worden beide aanpakken gebruikt. Er is empirisch onderzoek nodig om de onderzoeksvragen te beantwoorden, gezien hierover niet voldoende data beschikbaar is. Het empirische onderzoek moet diepgaande kennis verschaffen over de verandering van het Gelders energiebeleidssubstelsysteem en de totstandkoming van het GEA. Er zal echter ook worden voortgebouwd op data en kennis van anderen.

Nadat de drie kernkeuzes zijn gemaakt, kan een onderzoeksstrategie worden gekozen. De onderzoeksstrategie is een samenhangend geheel aan keuzes die een onderzoeker maakt met betrekking tot de manier waarop diegene het onderzoek wil uitvoeren (ibid., p. 131). Verschuren en Doorewaard (2010) onderscheiden vijf verschillende strategieën. Er kan worden gekozen om één van deze strategieën toe te passen, maar het is ook mogelijk een combinatie te maken van verschillende strategieën. De onderzoeksdoelstelling van dit onderzoek in paragraaf 1.2 laat al zien dat het Gelders energiebeleidssubstelsysteem en de totstandkoming van het GEA zullen worden bestudeerd met behulp van het governance theorie, theorie over intermediairs en theorie over beleidsentrepreneurs. Er wordt een diepteonderzoek uitgevoerd naar het Gelders energiebeleidssubstelsysteem en het GEA en hiervoor zal een kwalitatieve aanpak worden gebruikt. De beste strategie om dit vraagstuk diepgaand te bestuderen is een case study. Een case study betreft namelijk een klein domein met een klein aantal onderzoeksobjecten. Het is kenmerkend voor case studies om meer diepteonderzoek te doen en gebruik te maken van kwalitatieve data en onderzoeksmethoden (ibid., pp. 153-154).

Er zijn verschillende soorten case studies, dit onderzoek is een single case study. Bij een single case study wordt, zoals de naam al zegt, slechts één casus grondig bestudeerd. De casus die wordt onderzocht is de totstandkoming van het GEA in het Gelders energiebeleidssubstelsysteem. Door een single case study uit te voeren kan binnen het tijdsbestek van het onderzoek een diepgaande analyse worden gedaan van deze casus. In vervolgonderzoeken zouden vergelijkingen kunnen worden gemaakt met andere regio's.

Verschuren en Doorewaard (2010, p. 155) beschrijven verschillende manieren waarop casussen kunnen worden geselecteerd voor een case study. In dit onderzoek is echter de specifieke casus gekozen voordat er werd gekozen voor de case study als onderzoeksstrategie. Deze casus is namelijk gekozen vanwege de totstandkoming van het unieke provinciale energieakkoord.

Een voordeel van een case study is dat er uitspraken kunnen worden gedaan over het gehele onderzoeksobject. Het 'hele plaatje' wordt in beeld gebracht. Dit past goed bij dit onderzoek, omdat het doel is om een compleet beeld te krijgen van de totstandkoming van het GEA en de verschillende betrokken actoren. Een nadeel van een case study is dat resultaten niet makkelijk kunnen worden gegeneraliseerd. De externe validiteit van het onderzoek is daardoor ook niet erg hoog. Dit onderzoek is echter een praktijkgericht onderzoek, met als doel inzicht te krijgen in één specifieke casus. Het onderzoek is niet gericht op het verkrijgen van generaliseerbare resultaten. Hierdoor zal de lagere externe validiteit geen probleem vormen voor dit onderzoek (ibid., pp. 160-161).

3.2 Onderzoeksmateriaal

Er zijn verschillende methoden om bronnen te vergaren en te bestuderen. In dit onderzoek worden desk research en semigestructureerd interviews als methoden gebruikt. De bronnen zijn actoren en publicaties van betrokken actoren.

Bij de desk research wordt bestaande data bestudeerd en geanalyseerd, zonder dat de onderzoeker deze data zelf heeft vergaard. De bestaande data worden secundaire bronnen genoemd. In dit onderzoek is er een literatuurstudie gedaan die de basis heeft gevormd voor

het theoretisch kader (hoofdstuk 2). De kennis die gebruikt is in dit hoofdstuk komt dus voort uit bestaande literatuur en is vergaard door middel van inhoudsanalyse. In deze literatuurstudie is wetenschapsliteratuur over governance, intermediaries en beleidsentrepreneurs bestudeerd. De publicaties van betrokken actoren vormen ook belangrijke bronnen voor dit onderzoek. Deze bronnen kunnen inzicht verschaffen in de totstandkoming van het GEA en de rol van verschillende actoren.

De data uit secundaire bronnen wordt aangevuld met data uit semigestructureerde interviews. De secundaire bronnen geven namelijk geen volledig beeld van het proces van de totstandkoming van het GEA. Daarnaast hebben niet alle betrokken actoren gepubliceerd over het GEA, waardoor er een eenzijdig beeld kan ontstaan wanneer slechts naar secundaire bronnen wordt gekeken. Daarom worden verschillende initiatiefnemers en deelnemers van het GEA geïnterviewd.

De interviews worden uitgevoerd aan de hand van een semigestructureerde interviewgide. Door semigestructureerde interviews uit te voeren heeft de onderzoeker een houvast om alle aspecten van de totstandkoming van het GEA te behandelen. Er is echter ook ruimte voor de respondent om zijn of haar eigen perceptie te delen en aan te geven wat hij of zij belangrijk vond in het proces. Bij een volledig gestructureerd interview kunnen aspecten die de onderzoeker zelf niet in beschouwing heeft genomen worden gemist. De verzamelde data uit de secundaire bronnen en de interviews zullen worden geanalyseerd met Atlas.ti om zo tot een antwoord op de onderzoeksvraag te komen.

3.3 Operationalisatie

In het tabel 1 staat de operationalisatie van de belangrijke concepten in dit onderzoek. Deze operationalisatie volgt uit de theorie. De dimensies zijn onderverdeelt in verschillende indicatoren ervan. De governance van het beleidssubstelsysteem wordt bestudeerd door de actoren en middelen in kaart te brengen. De constellatie van actoren in de governance van het beleidssubstelsysteem moet worden uitgewerkt en de interactie patronen tussen deze actoren moeten in kaart worden gebracht. De middelen van deze actoren bestaan uit macht, kapitaal en kennis. De verdeling van de middelen is bepalend in de positie die de actor heeft in de governance van het beleidssubstelsysteem. Behalve governance wordt ook de rol van intermediairs onderzocht. Dit wordt gedaan door deze rol te verdelen in drie verschillende rollen, namelijk de aggregatie van kennis, het creëren van een institutionele infrastructuur en het coördineren en framen van projecten. Ten slotte wordt het handelen van beleidsentrepreneurs onderzocht. Hiervoor worden eerst de probleemstromen, politieke stromingen en beleidsstromingen uitgewerkt. Vervolgens worden de verschillende framing en netwerkstrategieën die uit de theorie zijn gehaald behandeld.

Aspecten	Dimensies	Indicatoren
Governance	Actoren	Actoren constellatie
		Interactie patronen
	Middelen	Verdeling macht
		Verdeling kapitaal
		Verdeling kennis
Intermediair	Rol	Aggregatie van kennis
		Creëren institutionele infrastructuur
		Coördineren en framen projecten
Beleidsentrepeneur	Probleemstromen	Erkenning problemen
		Openbaar bespreken problemen
	Politieke stromen	Politiek(e) gebeurtenis/proces
	Beleidsstromen	Produceren van oplossingen en voorstellen
	Framing strategieën	Verhalen
		Retoriek
		Symbolen
		Framen van crisissen en gebeurtenissen
		Meedoen aan een frame strijd
		Opstellen van frames
	Netwerk strategieën	Netwerken managen
		Coalitie vorming
		Exploiteren van 'venues'

Tabel 1. Operationalisatieschema.

4. Context

In dit hoofdstuk zal worden uitgelegd hoe het GEA tot stand is gekomen, wat het inhoudt en welke partijen betrokken zijn bij dit akkoord. Eerst zal kort het nationale energieakkoord worden behandeld. Vervolgens zal worden beschreven hoe het GEA is ontwikkeld en uit welke fases het proces bestaat. Tot slot zal worden toegelicht welke partijen betrokken zijn bij het GEA.

Tussen 2012 en 2013 is het nationale 'Energieakkoord' opgesteld. In 2011 werd al brede steun geuit voor de Tweede Kamermotie Verburg/Samson, die gericht was op de totstandkoming van een 'Nationaal Energietransitie Akkoord'. Ook het initiatief 'Nederland Krijgt Nieuwe Energie' stimuleerde de vorming van een nationaal energieakkoord. Vervolgens heeft de SER, door zijn platformfunctie, het proces gefaciliteerd. De SER heeft het advies 'Naar een energieakkoord voor duurzame groei' opgesteld, waarna het proces voor de vorming van het energieakkoord startte (SER, 2013a, p. 5). Aan zogenoemde 'overlegtafels' werd door ruim veertig belangenorganisaties onderhandeld om tot een akkoord te komen. Elk thema had een eigen overlegtafel waarbinnen de deelnemers een dialoog konden voeren. Alle overlegtafels leverden een deelakkoord, die samen een energieakkoord voor duurzame groei vormden. De tafels waren: Gebouwde omgeving en decentrale hernieuwbare energieopwekking, Industrie, Energieproductie en ETS (Emission Trading Systems), Commercialisatie van innovatie en schone energietechnologieën, en Mobiliteit en Transport (SER, 2013b, pp. 2-5). In september 2013 werd het energieakkoord voor duurzame groei ondertekend door de meer dan veertig organisaties. De ondertekenaars bestonden uit een breed scala aan organisaties, waaronder werkgevers- en werknemersorganisaties, natuur- en milieuorganisaties, maatschappelijke organisaties en financiële instellingen (SER, 2013a, pp. 5-6).

In mei 2014 werd begonnen met de creatie van het Gelders Energieakkoord. Dit werd gedaan als uitwerking van het SER Energieakkoord op regionaal niveau. De Gelderse Natuur- en Milieufederatie (GNMF) nam het initiatief en nodigde netbeheerder Alliander en Klimaatverbond Nederland uit om het GEA op te zetten. Vier personen gingen hiermee aan de slag: Volkert Vintges, directeur van de GNMF, Maarten Visschers, beleidsmedewerker bij de GNMF, Pieter van der Ploeg, senior beleidsmedewerker strategie bij Alliander en Thijs de la Court, oud-wethouder van Lochem en medewerker bij Klimaatverbond Nederland (De la Court, 2016, p. 1). De basis van het akkoord ligt in de veranderende rol van de overheid. Het is een maatschappelijk breed proces, net als het nationale energieakkoord (T. de la Court, persoonlijke communicatie, 28 juli 2016). Het uitgangspunt was dat de provincie Gelderland geen leidende rol zou krijgen. In plaats daarvan zouden partners in het veld invulling geven aan het plan. Zelfs voor de financiering in de opstartfase werd de provincie niet gevraagd, maar werden gemeenten, waterschappen en omgevingsdiensten benaderd (De la Court, 2016, p. 1). Dit ligt dan ook in lijn met het nationale energieakkoord, waar ook niet alleen een ambtelijke structuur is, maar veel verschillende partijen samen hebben gewerkt aan de totstandkoming van het akkoord. De provincie speelde voorheen een dominante rol in de Gelderse energietransitie, nu werden ze even 'buitenspel' gezet. Dit werd afgestemd met de provincie (T. de la Court, persoonlijke communicatie, 28 juli 2016).

Als vervolg op het initiatief van GNMF kwamen de drie partijen bij elkaar. Er werd vooral gefocust op het bedrijfsleven en het maatschappelijk middenveld en minder op de overheid. Er werd voortgebouwd op de landelijke kaders en structuren zoals de thema's die bij het SER energieakkoord waren gekozen. Na de zomer was er een uitgewerkt voorstel. Bij overleggen werden behalve de drie initiatiefnemende partijen ook regelmatig andere partijen betrokken. Deze partijen zaten in het bestaande netwerk van de drie initiatiefnemers en werden vaak telefonisch benaderd. Thijs de la Court werd aangewezen als algemeen secretaris en er werd gestart met de werving van financiën. Vervolgens werden de ambities per onderwerp uitgewerkt. Ook werden de thema's en de governance structuur verder uitgewerkt. Niels Joosten (burgemeester van Doetinchem) werd aangewezen als voorzitter van de borgingscommissie. Vervolgens werd er een borgingscommissie aangesteld en werd de structuur van de thematafels vastgelegd. Op basis van de landelijke doelen werden kwantitatieve doelen voor het Gelderse Energieakkoord opgesteld. Op 17 maart 2015, de vooravond van de Provinciale Statenverkiezingen, werd het GEA door meer dan 100 partijen ondertekend. Het college van Gedeputeerde Staten van de provincie Gelderland heeft het GEA ondertekend en haar beleid integraal overgenomen. Na de verkiezingen werd een stuurgroep gevormd die opdrachten voor de thematafel heeft geformuleerd. De stuurgroep bestond uit GNMF, Alliander, Klimaatverbond Nederland, de provincie Gelderland, de waterschappen, VNO-NCW en de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG). Er werd een tweede voorzitter van de borgingscommissie aangewezen vanuit de private sector, dit werd iemand van VNO-NCW. In de zomer van 2015 werden de thematafels ingevuld en opgestart (De la Court, 2016, pp. 2-3). Er waren drie thematafels die bij overige thematafels 'ophaalden' wat relevant was. Dit waren Innovatie & Scholing, Monitoring en Financiering & Nieuwe Economie. Dit waren de faciliterende thematafels, omdat ze gingen over zaken waar alle uitvoerders mee te maken hadden. De andere thematafels waren inhoudelijk van belang voor de uitvoering. Dit waren Duurzame Energie, Mobiliteit, Bedrijfsleven & Energiebesparing, Procesindustrie, Gebiedsgericht Warmtebeleid, Energieke Samenleving en de Voorbeeldige Overheid. Daarnaast waren er nog enkele subtafels (Ruiken, de la Court, Visschers & Oostermeijer 2016, pp. 1-2). Aan elke thematafel zaten 10 tot 20 partijen. Elke tafel werd voorgezeten door een deskundige en ondersteund door een secretaris. Deze voorzitters en secretarissen werden geleverd uit de betrokken partijen. Er waren 17 tafels en subtafels waaraan bijna 300 mensen participeerden. Elke tafel had een opdracht en schreef op basis daarvan mee aan het uitvoeringsplan. Aan de tafels werd gebruik gemaakt van een basecamp software structuur, waarmee de deelnemers van de thematafels via internet toegang hadden tot teksten, literatuur en discussies. De provincie en Alliander waren overal bij betrokken en andere partijen waren meer bij specifieke tafels betrokken. Het secretariaat bracht deze plannen samen op 18 november 2015 en legde deze voor aan de borgingscommissie. Het secretariaat heeft vervolgens verder gewerkt aan het uitvoeringsplan, en maart 2016 werd het definitieve uitvoeringsplan voorgelegd aan de borgingscommissie. Toen het definitieve uitvoeringsplan er lag melden meer partijen zich aan bij het GEA, waardoor het door bijna 140 partijen wordt ondersteund. Nu het uitvoeringsplan definitief was moesten de projecten en programma's verder worden geconcretiseerd. De uitvoeringsfase startte, dit werd gedaan met 5 programma's en 15 verschillende tafels. Inmiddels heeft het GEA 204 deelnemers (De la Court, 2016, pp. 2-4; T. de la Court, persoonlijke communicatie, 28 juli 2016; M. Visschers, persoonlijke communicatie, 8 augustus 2016).

5. Resultaten

In dit hoofdstuk worden de resultaten van dit onderzoek besproken. Ten eerste zal het concept van governance worden toegepast om de totstandkoming van het GEA en de verandering in het Gelders energiebeleidssubstelsysteem te bestuderen. Daarna zal het theoretische raamwerk over intermediairs worden toegepast om de totstandkoming van het GEA te verklaren. Vervolgens zal het theoretische raamwerk over beleidsentrepreneurs worden toegepast om de totstandkoming van het GEA te verklaren. Tot slot zullen de resultaten van de toepassing van de twee verschillende raamwerken worden vergeleken.

5.1 Governance

Het concept van governance kan worden toegepast om deze verandering in het Gelders energiebeleidssubstelsysteem te bestuderen. Er zal worden beschreven hoe de rol van de provincie in het Gelders energiebeleidssubstelsysteem veranderde door de totstandkoming van het GEA en hoe de overheid, markt en het maatschappelijk middenveld samenwerken.

Het is belangrijk dat het initiatief buiten de provincie lag en dat in eerste instantie de provincie volledig buiten spel werd gezet. Dit werd bewust gedaan door de initiatiefnemers en past bij de veranderende rol van de overheid. Het is in lijn met het SER Energieakkoord op nationaal niveau, waar ook niet alleen een ambtelijke structuur is maar bedrijven en maatschappelijke organisaties worden betrokken. Op het niveau van de provincie Gelderland was deze aanpak nog nieuw. Voorheen nam de provincie in het Gelders Energiebeleidssubstelsysteem een dominante rol aan. De provincie kon redelijk zelf bepalen wat ze deden op het gebied van de energietransitie (T. de la Court, persoonlijke communicatie, 28 juli 2016). Er was wel degelijk samenwerking met andere partijen, maar de provincie nam hierbij de leiding. Binnen het GEA heeft de provincie echter niet meer de leiding. De provincie is een gelijkwaardige deelnemer aan het akkoord net als bedrijven, onderwijs- en onderzoeksinstituten en maatschappelijke organisaties. Voorheen werden programmaplannen geschreven op basis van de programma's en doelstellingen van de provincie, nu komt het programmaplan voort uit wat er is besloten bij het GEA. Daarnaast beslist de provincie in de nieuwe situatie met andere actoren over de besteding van de financiële middelen, die vanuit de provincie komen. Terwijl in de oude situatie de provincie hier zelf over kon beslissen. De scheidslijn tussen de oude en nieuwe rol van de provincie is overigens niet heel hard. In de oude situatie bepaalde de provincie niet alles zelfstandig en in de nieuwe situatie komt het ook voor dat de provincie een besluit moest nemen (S. Riezebos, persoonlijke communicatie, 9 augustus 2016).

Jacob van Dijk, gedeputeerde van de provincie Gelderland, zag het GEA als een bestuurlijke vernieuwing en gaf zijn steun aan het GEA. Op 17 maart 2015 werd het GEA ondertekend door de Provinciale Staten en was de provincie officieel deelnemer van het GEA. Het ondertekenen van het GEA was niet op ambtelijk aanraden. Dit was niet omdat het ambtelijk apparaat het hier niet mee eens was, maar omdat het een dag voor de verkiezingen gebeurde en je niet weet of de gedeputeerde terugkomt. "Je gaat over je eigen graf heen regeren." (S. Riezebos, persoonlijke communicatie, 9 augustus 2016.) De fractievoorzitters hebben echter allemaal wel ingestemd met het ondertekenen door de gedeputeerde. Na de coalitieonderhandelingen werd het GEA ook opgenomen in het coalitieakkoord van de provincie (ibid.).

Nadat de provincie het akkoord had ondertekend zijn ze ook betrokken bij het proces. De provincie ging geld en capaciteit in het GEA steken. Er werden zowel deelnemers als voorzitters en secretarissen geleverd vanuit de provincie. Het uitwerken van voorstellen aan de tafels kwam zelfs veelal bij de provincie en gemeentes terecht, omdat de overheid hier capaciteit voor heeft. Het bedrijfsleven en onderwijsinstellingen kunnen er daarentegen niet zoveel uren aan besteden. Daarnaast maakte het geld dat de provincie beschikbaar heeft gesteld voor het GEA het ingewikkeld voor de provincie. Wat doe je bijvoorbeeld als provincie wanneer de uitkomsten van het GEA niet overeen komen met de belangen van de provincie. Daarbij wordt de provincie zodra de tafel stilstaat door andere partijen hierop aangesproken. Andere partijen zien de provincie namelijk nog steeds in de 'oude' rol. Ook deelnemers van de provincie zelf kunnen soms weer in hun 'oude' rol schieten. Ondanks dat de provincie aan tafel zit als een gelijkwaardige deelnemer, beschikt de provincie over financiële middelen en capaciteit waardoor ze in de praktijk meer macht kunnen uitoefenen binnen het GEA. De provincie kan tevens buiten het GEA om zelf nog steeds projecten en plannen ontwikkelen. Het is echter niet wenselijk dat deze in strijd met het GEA zijn (S. Riezebos, persoonlijke communicatie, 9 augustus 2016). Hoewel de provincie nog steeds veel macht heeft binnen het Gelders energiebeleidssubstelsysteem, geeft de totstandkoming van het GEA wel een verschuiving aan van een systeem gefocust op de overheid, naar een systeem waar er meer focus is op het bedrijfsleven en het maatschappelijk middenveld. De drie domeinen staat, markt en maatschappelijk middenveld werken nu samen aan energiebeleid in Gelderland. De provincie neemt in het nieuwe samenwerkingsverband nog wel een sturende rol in, maar wel in aanzienlijk mindere mate dan voor het GEA. Overigens zijn in de opzet van het GEA alle deelnemers gelijkwaardig.

5.2 Intermediairs

De verandering in het Gelderse Energiebeleidssubstelsysteem kan worden bestudeerd aan de hand van het theoretische raamwerk over intermediairs. Het initiatief voor het GEA is genomen door de GNMF die samen met Alliander en Klimaatverbond Nederland het GEA hebben ontwikkeld. Deze drie partijen kunnen worden gezien als intermediairs die zelf geen belang hebben en als het ware een schakelfunctie vervullen. GNMF en Klimaatverbond Nederland zijn onafhankelijke organisaties die zelf geen belang hebben in het GEA. Alliander heeft als netbeheerder wel belang bij het GEA. De organisatie zelf is strikt genomen geen intermediair, maar treed wel op als intermediair op de energiemarkt. Deze intermediairs bestonden al en zijn niet bewust gecreëerd om het GEA op te zetten. In deze paragraaf zullen eerst de drie rollen van intermediairs worden geanalyseerd. Vervolgens zal de passendheid van dit theoretische raamwerk op het GEA worden besproken.

5.2.1 Aggregatie van kennis

De eerste rol is aggregatie van kennis, dit vond plaats bij het creëren van het voorstel voor het akkoord. Dit voorstel werd uitgewerkt door Volkert Vintges en Maarten Visschers van de GNMF, Pieter van der Ploeg van Alliander en Thijs de la Court van Klimaatverbond Nederland. Deze partijen betrokken andere actoren uit het bedrijfsleven en maatschappelijk middenveld bij overleggen. "De initiatiefnemers wilden het plan invullen met de partners in het veld, op basis van hún agenda's en analyses." (De la Court, 2016, p. 1). Deze quote laat zien dat de initiatiefnemers analyses van lokale actoren betrokken in het voorstel. Er werd ook expertise ingewonnen van andere actoren. Reinder Boon, van het bedrijf

Innovatiepartners, werd bijvoorbeeld gevraagd om de financiële strategie te schrijven. Innovatiepartners heeft veel ervaring met systeemtransities waardoor Reinder Boon kan bijdragen aan de financiële strategie met kennis en ervaring hierover (R. Boon, persoonlijke communicatie, 1 september 2016). Ook Arien Scholtens van Duurzame energiecoöperatie Appeldoorn (DeA) werd betrokken bij het GEA, zij kon bijdragen met kennis over energiecoöperaties (A. Scholtens, persoonlijke communicatie, 10 augustus 2016). Daarentegen werd er ook voortgebouwd op het landelijke kader van het SER energieakkoord. Dit laatste is het tegenovergesteld van hoe Geels & Deuten (2006) het aggregatie proces beschrijven, namelijk als het genereren van lokale kennis en deze 'context-vrij' te maken, waardoor deze kan worden toegepast op andere projecten. In het geval van het GEA wordt namelijk de structuur van het nationale energieakkoord overgenomen. Er wordt ook voortgebouwd op kennis vanuit dit nationale energieakkoord. De doelstellingen in het GEA zijn ook gebaseerd op de landelijke doelstellingen uit het energieakkoord (Van der Ploeg, Vintges, Visschers & De la Court, 2015, p. 2; T. De la Court, persoonlijke communicatie, 28 juli 2016). De initiatiefnemers hebben dus lokale kennis verzameld en toegepast in het GEA, maar daarnaast hebben ze ook gebruik gemaakt van kennis uit het nationale energieakkoord om het GEA vorm te geven.

5.2.2 Creëren van een institutionele infrastructuur

De tweede rol, het creëren van een institutionele infrastructuur, vloeit voort uit het voorstel voor het GEA. De thematafels en subtafels van het GEA die zijn vastgelegd in het voorstel voor het GEA, vormen de institutionele infrastructuur die deze intermediairs hebben gecreëerd. Deze tafels vormen namelijk een forum waar verschillende actoren samen komen, informatie uitwisselen en collectief actie ondernemen. Aan de thematafels en subtafels is gewerkt aan het uitvoeringsplan. De voorzitters van de tafels hebben uitwerkingen gemaakt van de uitkomst aan de tafels. Deze uitwerkingen zijn opgestuurd aan het secretariaat. Het secretariaat heeft hiermee het uitvoeringsplan opstelt. Het secretariaat heeft uiteindelijk dus bepaald wat er in het uitvoeringsplan kwam. Daarbij is er ook nog een borgingscommissie aangesteld die het uitvoeringsplan heeft goedgekeurd en die toeziet op de uitvoering ervan. Bij de tafels is ook een online platform gecreëerd, basecamp, waar deelnemers van het GEA kunnen discussiëren over onderwerpen aan hun tafel. Het GEA heeft dus verschillende fora waar deelnemers gebruikt van kunnen maken, die worden ondersteunt door een secretariaat en een borgingscommissie. Tevens worden er jaarcongressen en netwerkbijeenkomsten georganiseerd vanuit het GEA, waar deelnemers en andere actoren ook kennis en ervaringen kunnen uitwisselen (S. Riezebos, persoonlijke communicatie, 9 augustus 2016; T. de la Court, persoonlijke communicatie, 28 juli 2016).

5.2.3 Reversal

De laatste rol, het coördineren en framen van actie in lokale projecten of reversal, is wat gebeurt bij het uitvoeren van het uitvoeringsplan. Dit proces is momenteel aan de gang. De borgingscommissie ziet toe op de uitvoering. Onderdeel van deze laatste rol is dat advies en richtlijnen worden opgesteld. Hiermee kunnen soortgelijke projecten, bijvoorbeeld in andere provincies, worden ontwikkeld. De initiatiefnemers van het GEA hebben contact met het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL). Het PBL werkt aan modellen voor de energietransitie voor andere regio's. Het GEA secretariaat wisselt kennis en ervaring uit met departementen en onderhandelaars aan de klimaattafels van Den Haag. Daarnaast overleggen de initiatiefnemers van het GEA met Interprovinciaal Overleg (IPO), de VNG en de energiecoöperaties over de energietransitie in wijken. Zo worden de werkplannen die

binnen het GEA zijn gecreëerd een model voor de uitrol hiervan in andere regio's en landelijk (Gelders Energieakkoord, 2018). Dit doen de initiatiefnemers van het GEA samen met andere intermediairs, zoals het PBL.

5.2.4 Passendheid theoretisch kader intermediairs

De theorie over intermediairs biedt inzicht in de rol die actoren hebben binnen het Gelders Energiebeleidssubstelsysteem en hoe intermediairs effect hebben gehad op de totstandkoming van het GEA. Door de theorie te gebruiken voor het analyseren van het GEA wordt het daarentegen wel evident dat vanuit deze theorie een aantal belangrijke aspecten van het GEA proces buiten beschouwing worden gelaten of niet goed kunnen worden verklaard. Intermediairs vervullen een schakelfunctie waarbij ze functies hebben zoals bemiddelen, informeren, verbinden en coördineren. Wat echter duidelijk wordt is dat de drie initiatiefnemers van het GEA niet uitsluitend een schakelfunctie vervullen, maar ook deelnemen aan het proces en het proces sturen. Zo wordt er vanuit de initiatiefnemers deelgenomen aan de thematafels en subtafels, waar ze vaak de rol van voorzitter of secretaris op zich nemen. Daarbij komen twee van de vier leden van het secretariaat van de initiatiefnemende partijen (M. Visschers, persoonlijke communicatie, 8 augustus 2016). Het secretariaat bepaalt uiteindelijk wat er in het uitvoeringsplan komt te staan. Op deze manier hebben de initiatiefnemers veel invloed op de vorm en inhoud van het GEA gehad. Dit gaat verder dan de functies die intermediairs hebben. Er kan worden gezegd dat de zogenoemde intermediairs in het GEA proces niet alleen een schakelfunctie vervulden, maar ook invloed uitoefenden op het energiebeleid in Gelderland. Daarnaast valt het op dat specifieke personen veel invloed hebben gehad op de totstandkoming van het GEA (S. Riezebos, persoonlijke communicatie, 9 augustus 2016; T. de la Court, persoonlijke communicatie, 28 juli 2016). Hoewel intermediairs ook individuen kunnen zijn, verklaart de theorie over intermediairs niet hoe deze specifieke personen invloed hebben gehad op het Gelders Energiebeleidssubstelsysteem. Theorieën over beleidsentrepreneurs zijn echter wel gericht op handelingen van individuen die beleid beïnvloeden. Door deze beleidsentrepreneur theorieën toe te passen in de analyse van de totstandkoming van het GEA kan meer inzicht worden verschaft in de manier waarop deze individuen invloed hebben gehad op het Gelders energiebeleidssubstelsysteem.

5.3 Beleidsentrepreneurs

Het theoretische raamwerk van beleidsentrepreneurs laat zien hoe het maken van overheidsbeleid werkt en welke strategieën beleidsentrepreneurs gebruiken om beleidsverandering te bewerkstelligen. Door dit raamwerk toe te passen wordt getracht meer inzicht te krijgen in het beleidsvormingsproces van het GEA en hoe individuen dit hebben proberen te beïnvloeden. Er kan worden onderzocht één of meerdere individuen hebben opgetreden als beleidsentrepreneur.

Beleidsentrepreneurs proberen de beleidsagenda vast te stellen, dit is het eerste proces van het maken van overheidsbeleid. Zoals in het theoretisch kader al is beschreven wordt de agenda vastgesteld binnen drie stromen, namelijk probleemstromen, politieke stromen en beleidsstromen. Deze drie soorten stromen zijn ook terug te vinden in het beleidsvormingsproces van het GEA. Ten eerste zullen de probleemstromen, politieke stromen en beleidsstromen die zichtbaar zijn in het beleidsvormingsproces van het GEA achtereenvolgens worden geanalyseerd. Vervolgens zal het window of opportunity worden

beschreven. Daarna worden de framing en netwerk strategieën die de beleidsentrepreneurs hebben toegepast behandeld. Tot slot zal de passendheid van de beleidsentrepreneurs theorie voor het GEA worden besproken.

5.3.1 Probleemstromen

In het voorjaar van 2014 hebben Volkert Vintgens en Maarten Visschers, respectievelijk directeur en beleidsmedewerker bij de GNMF, al nagedacht over de energietransitie en de energieagenda voor het nieuwe collegeakkoord. De verkiezingen van de Provinciale Staten werden in maart 2015 gehouden. Ongeveer een jaar daarvoor hebben Volkert Vintgens en Maarten Visschers vanuit GNMF een agenda voor de Gelderse energietransitie opgesteld. Daarna hebben zij contact opgenomen met Pieter van der Ploeg, senior beleidsmedewerker strategie bij Alliander, en met Thijs de la Court, toentertijd nog wethouder van gemeente Lochem. Thijs de la Court heeft vervolgens de contouren voor het GEA opgesteld op basis van de structuur van het nationale energieakkoord (M. Visschers, persoonlijke communicatie, 8 augustus 2016). Tussen 2012 en 2013 werd het dit nationale energieakkoord opgesteld. Op nationaal niveau was in de jaren hiervoor veel aandacht voor de energietransitie. In de periode 2004-2010 bestond onder het ministerie van Economische Zaken al een project gericht op de energietransitie. In eerste instantie was dit de 'taskforce' energietransitie, maar deze werd in 2008 vervangen door het regieorgaan energietransitie, totdat deze in januari 2011 werd ontbonden (Rotmans, 2011, pp. 3-6). In 2011 werd brede steun geuit voor de Tweede Kamermotie Verburg/Samson, gericht op de totstandkoming van een 'Nationaal Energietransitie Akkoord'. Daarnaast werd via het initiatief 'Nederland Krijgt Nieuwe Energie' de maatschappelijke wens voor een energieakkoord geuit. (SER, 2013a, p. 5). In de provincie Gelderland bestond ook al een programma Energietransitie. Bovendien was er een opkomst van lokale energiecoöperaties en -initiatieven te zien (Hieropgewerkt, 2015). Zowel op nationaal niveau als op het niveau van de provincie Gelderland bestonden dus vóór het GEA al projecten en beleid gericht op een energietransitie. Het verlangen naar een energietransitie komt voort uit de problematiek rondom klimaatverandering. Om klimaatverandering tegen te gaan zijn internationale en Europese verdragen opgesteld die gericht zijn op het terugdringen van de uitstoot van broeikasgassen. Hiervoor moet onder andere de energievoorziening worden verduurzaamt. Zoals in paragraaf 1.1.1. al bleek loopt Nederland echter achter op haar doelstellingen voor duurzame energie. Daarom blijft er een maatschappelijke discussie bestaan over hoe de Nederlandse energievoorziening moet worden verduurzaamt.

Op nationaal niveau is daarnaast een verschuiving te zien in de samenstelling van actoren die betrokken zijn bij het opstellen van de beleidsagenda voor duurzame energie. Bij de 'taskforce' energietransitie en het regieorgaan energietransitie waren voornamelijk partijen betrokken die de gevestigde belangen verdedigen (Rotmans, 2011, p. 6). Bij het nationale energieakkoord werd daarentegen een breed scala aan partijen betrokken, waaronder werkgevers- en werknemersorganisaties, natuur- en milieuorganisaties, maatschappelijke organisaties en financiële instellingen (SER, 2013a, p. 5). In de afgelopen jaren¹ is te zien dat de rol van de overheid steeds meer veranderd van een besturende rol naar een faciliterende rol. Op nationaal niveau is duidelijk te zien dat de rol van nationale overheid bij

---

¹ Exacte datering is moeilijk te bepalen, het woord 'participatiesamenleving' werd bijvoorbeeld in 2013 in de troonrede genoemd, maar het woord werd voor die tijd ook al gebruikt door Balkenende in 2005 en zelfs door Wim Kok in 1991 (Movisie, 2015).

het maken van energiebeleid is veranderd naar een faciliterende rol. Bij het nationale energieakkoord heeft namelijk niet alleen een ambtelijke structuur, maar een breed scala aan partijen, gewerkt aan de totstandkoming ervan. De provincie Gelderland had voordat het GEA werd geïnitieerd echter nog wel een dominante rol in de Gelderse Energietransitie. De provincie Gelderland heeft wel de Community of Practice (CoP) opgezet, waarin lokale duurzame initiatieven worden gefaciliteerd (T. de la Court, persoonlijke communicatie, 28 juli 2016)

De energietransitie en de veranderende rol van de overheid zijn dus kwesties die zowel op nationaal niveau als op het niveau van de provincie Gelderland werden erkend en in het openbaar werden besproken. Deze kwesties vormen probleemstromen in het beleidsvormingsproces van het GEA. De invloed van de kwesties is ook duidelijk terug te zien in het GEA. De structuur van het GEA is namelijk gebaseerd op de structuur van het Nationale Energieakkoord. Hiermee sluit het GEA aan op de ontwikkelingen op het gebied van energietransitie op nationaal niveau. Daarnaast is de veranderende rol van de overheid duidelijk terug te zien in het GEA. De provincie werd bewust niet betrokken bij de opstart fase van het GEA. Nadat het GEA werd ondertekend door de gedeputeerde werd de provincie betrokken bij het GEA als gelijkwaardige deelnemer naast de andere partijen. De provincie heeft dus geen leidende rol gehad in het beleidsvormingsproces van het GEA.

5.3.2 Politieke stromen

De timing van het GEA werd niet alleen bepaald door de probleemstromen. Politieke stromen hebben hier ook veel invloed op gehad. Een beleidsentrepreneur probeert namelijk zijn gewenste beleidsverandering te bewerkstelligen wanneer er een politieke situatie is die open staat voor de oplossingen die op dat moment worden aangedragen. Het GEA werd op 17 maart 2015, de dag voor de verkiezingen van de Provinciale Staten, ondertekend door de toenmalige gedeputeerde. Thijs de la Court zegt het volgende over de timing van het GEA: “De bestuurlijk/politieke timing was zeer bewust gekozen. Dit zou de doorwerking in een Gelders collegeakkoord kunnen verzekeren terwijl het ook het moment van maximale zichtbaarheid zou zijn.” (2016, p. 2). Door het GEA de dag voor de Provinciale statenverkiezingen te laten ondertekenen werd dus verzekert dat het GEA doorwerking zou hebben in het coalitieakkoord en daardoor ook in het toekomstige beleid van de provincie. Daarnaast zorgde deze timing er ook voor dat het GEA onder de aandacht van verschillende actoren kwam. Hierdoor kunnen actoren worden overtuigd van het belang van de verduurzaming van de energievoorziening binnen de provincie Gelderland en de manier waarop het GEA hier vorm aan geeft. Dat dit ook succesvol was blijkt uit het feit dat op 17 maart 2015 het GEA door meer dan 100 partijen werd ondertekend (ibid.).

5.3.3 Beleidsstromen

Naast probleemstromen en politieke stromen kunnen ook beleidsstromen in het beleidsvormingsproces van het GEA worden geïdentificeerd. In beleidsstromen worden oplossingen en voorstellen gecreëerd voor de problemen uit de probleemstromen. Op nationaal niveau waren al oplossingen opgesteld voor de energietransitie en de veranderende rol van de overheid. Hoewel op provinciaal niveau al wel beleid bestond gericht op het verduurzamen van de energievoorziening, was dit voornamelijk top-down. Er bestond nog geen beleid waarbij een breed scala aan belanghebbende partijen werd betrokken en de overheid een andere rol kreeg. In het voorjaar van 2014 zijn Volkert Vintgens en Maarten Visschers vanuit GNMF begonnen met het opstellen van een agenda

voor de Gelderse energietransitie. Samen met Pieter van der Ploeg van Alliander hebben zij Thijs de la Court benaderd. Vervolgens heeft Thijs de la Court de contouren van het GEA opgesteld (M. Visschers, persoonlijke communicatie, 8 augustus 2016).

Een groot verschil met het nationale energieakkoord is dat op het nationale niveau het proces waarin het energieakkoord werd opgesteld gefaciliteerd werd door de SER. De SER is een bestaande organisatie die een platformfunctie vervult. Binnen de provincie Gelderland bestond nog geen dergelijke organisatie. Er moest daardoor door de initiatiefnemers ook een bestuursstructuur worden gecreëerd voor het GEA.

5.3.4 Window of opportunity

Het moment waarop de drie stromen samenvallen is het 'window of opportunity'. Beleidsentrepreneurs moeten deze momenten herkennen en benutten om beleidsverandering te bewerkstelligen. Door voorstellen en oplossingen aan problemen te verbinden kunnen beleidsentrepreneurs er namelijk voor zorgen dat hun ideeën worden overgenomen door politieke actoren. Het 'window of opportunity' ontstond in dit geval doordat de energietransitie en de veranderende rol van de overheid openbaar werden besproken, hier oplossingen voor werden aangedragen in de vorm van een energieakkoord en de verkiezingen van de Provinciale Staten naderden. De initiatiefnemers van het GEA kunnen hier worden geïdentificeerd als beleidsentrepreneurs. Dit waren Maarten Visschers, Volkert Vintges, Pieter van der Ploeg en Thijs de la Court. Maarten Visschers en Volkert Vintges hebben het eerste initiatief genomen door een agenda voor de Gelderse energietransitie op te stellen. Zij hebben Pieter van der Ploeg hierbij betrokken en vervolgens ook Thijs de la Court. Het GEA is het voorstel dat de initiatiefnemers aandroegen in reactie op de toenemende aandacht voor de energietransitie, de veranderende rol van de overheid en de komst van het nationale Energieakkoord. Al in de voorbereidingen van het GEA hadden de initiatiefnemers rekening gehouden met de aankomende Provinciale Staten verkiezingen (De la Court, 2016, p. 2). Door het presenteren en ondertekenen van het GEA op de avond voor de Provinciale Staten verkiezingen te plannen hebben de initiatiefnemers de probleemstromen, politieke stromen en beleidsstromen aan elkaar verboden en het 'window of opportunity' benut.

5.3.5 Strategieën beleidsentrepreneurs

De acties van beleidsentrepreneurs vormen de strategieën die beleidsentrepreneurs toepassen om de agenda vast te stellen. Aan de hand van de categorisatie van strategieën van beleidsentrepreneurs van Verduijn (2014) zullen de acties van beleidsentrepreneurs bij het GEA worden geanalyseerd. Eerst zullen de framing strategieën die zijn toegepast door beleidsentrepreneurs bij het GEA worden beschreven. Vervolgens zullen de netwerk strategieën die zij hebben gebruikt worden besproken. De strategieën worden gelijktijdig uitgevoerd door de beleidsentrepreneurs en er zit dus geen chronologische volgorde in.

5.3.6 Framing strategieën

Beleidsentrepreneurs framen problemen en oplossingen om hun beleidsidee te promoten. De beleidsentrepreneurs van het GEA spreken in hun communicatie niet zozeer over een probleem, maar meer over een uitdaging: Gelderland klimaatneutraal in 2050. Het hoofddocument van het GEA, het akkoord zelf, heeft op de voorpagina een foto van de aarde vanuit de ruimte genomen staan. Dit is vermoedelijk een deel van de 'blue marble', de foto die het beeld was van milieuactivisme in de jaren 70. In het gehele document staan

foto's van een globe. Ook op de voorpagina van het uitvoeringsplan van het GEA staat de foto van de aarde. Hoewel men hierdoor zou kunnen denken dat het akkoord gaat over klimaatverandering als globaal vraagstuk, wordt het juist als regionaal vraagstuk behandeld. "Met dat idee, geef het SER Energieakkoord in provincie, regio én gemeente handen en voeten, nam de Gelderse Natuur- en Milieufederatie het initiatief[.]" (De la Court, 2016, p. 1). "Daarmee bevestigen en versterken zij de afspraken gemaakt in het SER Energieakkoord en leggen de basis voor een gezamenlijke en krachtige invulling daarvan voor de provincie Gelderland." (Van der Ploeg, Vintges, Visschers & de la Court, 2015). Het GEA wordt dus geframed als regionale uitwerking van het nationale energieakkoord van de SER (Ruiken, de la Court, Visschers & Oostermeijer, 2016; van der Ploeg, Vintges, Visschers & de la Court, 2015).

Een klimaatneutraal Gelderland in 2050 is het hoofddoel van het GEA. Wat precies onder klimaatneutraal wordt verstaan wordt zowel in het hoofddocument als in het uitvoeringsplan niet uitgelegd (Van der Ploeg, Vintges, Visschers & de la Court, 2015). Naast de focus op duurzaamheid, wordt er ook gefocust op een "economisch sterk Gelderland" (Ruiken, de la Court, Visschers & Oostermeijer). Deze ambities worden geframed als verenigbare ambities.

Thijs de la Court schuift een onderdeel van de oplossing naar de voorgrond in zijn communicatie, namelijk het uitsluiten van de provincie in de opstartfase van het akkoord. In de onderstaande quote schetst hij met retoriek het beeld dat andere actoren minder ruimte hebben om hun belangen en visies te uiten wanneer de overheid betrokken is. Daarnaast beschrijft hij ook dat partijen passief meedoen en gemakkelijk afhaken wanneer de provincie de leiding neemt. Volgens Thijs de la Court kunnen de andere actoren, in dit geval partners genoemd, door de provincie uit te sluiten, zelf aangeven wat ze uit het GEA willen halen en op basis van hun agenda's en analyses een plan ontwikkelen. Daarnaast zullen ze minder gemakkelijk afhaken, omdat ze zich hebben verbonden aan iets waar ze zelf rendement uit willen halen.

Eigen planning, eigen agenda, eigen geld: Door de provincie niet als leidend te positioneren en uit te gaan van de agenda van de partners ontstond een proces waarbij de belangrijkste partner zélf moesten aan geven wat ze uit het Gelders Energieakkoord wilden halen. Dat proces zélf was belangrijk, omdat ze zich gingen verbinden aan iets wat ze zelf creëerden en waar ze zélf belang bij hadden. Uiteraard was dat niet eenvoudig... Want de eerste reflex is 'nog meer papier hebben we niet nodig'... Dus was de opdracht helder: een propositie neer leggen die niet 'nog meer papier' op leverde maar echt rendement! De toets zal in het proces besloten. Andersom... als de provincie het had gefinancierd dan konden partijen passief mee doen en aanhaken om te bekijken wanneer ze zouden afhaken. Daarmee zouden ze niet veel verliezen. Nu verbonden ze zich aan iets waar ze ook rendement uit wilden halen! (De la Court, 2016, p. 1)

Het probleem dat Thijs de la Court hier heeft geframed is dus de leidende rol van de overheid en de daarbij passende oplossing is het uitsluiten van de provincie in de opstartfase.

Samenwerking is een ander onderdeel van het beleidsidee van de beleidsentrepreneurs die naar de voorgrond wordt geschoven. Het motto van het GEA is "Alleen ga je sneller, samen kom je verder". In het hoofddocument en het uitvoeringsplan wordt samenwerking

beschreven als de kracht van het GEA (Ruiken, de la Court, Visschers & Oostermeijer, 2016; Van der Ploeg, Vintges, Visschers & de la Court, 2015).

De beleidsentrepreneurs hebben dus frames opgesteld over hun beleidsidee om deze te promoten. Thijs de la Court maakt daarnaast gebruik van de framing strategie retoriek. In dit onderzoek zal niet dieper worden ingegaan op de framing strategieën die de beleidsentrepreneurs hebben toegepast.

5.3.7 Netwerk strategieën

Verduijn (2014) heeft netwerk strategieën onderverdeelt in drie typen strategieën: netwerken managen; coalitievorming en het exploiteren van 'venues'. Eerst zal in kaart worden gebracht hoe de beleidsentrepreneurs het GEA netwerk hebben gemanaged. Vervolgens zal worden beschreven hoe de beleidsentrepreneurs een coalitie hebben gevormd en wat de eigenschappen van deze coalitie zijn. Ten slotte zal worden besproken hoe de beleidsentrepreneurs 'venues' hebben geëxploiteerd.

5.3.7.1 Netwerken managen

Rondom het GEA bestaat een groot netwerk van actoren die zich bezighouden met energiebeleid en de verduurzaming van de energievoorziening in de provincie Gelderland. De beleidsentrepreneurs zijn werkzaam bij drie verschillende organisaties met een netwerkfunctie. Alliander, GNMF en Klimaatverbond Nederland zijn alle drie organisaties met een groot netwerk waarop aanspraak kon worden gemaakt door de beleidsentrepreneurs. Daarnaast was Thijs De la Court eerder onderhandelaar voor de VNG bij het nationale energieakkoord en wethouder bij gemeente Lochem, waardoor hij een groot netwerk heeft opgebouwd. De beleidsentrepreneurs hebben hun netwerk benaderd om ze bij het GEA te betrekken om zo toegang tot middelen en expertise te krijgen en om steun te werven voor hun beleidsidee. De GNMF heeft veel contact met lokale duurzame energie organisaties, Volkert Vintges en Maarten Visschers hebben deze organisaties benaderd en gevraagd om het GEA te ondersteunen en te ondertekenen. Daarnaast hebben ze bij het bedrijfsleven in de provincie Gelderland gelobbyd. Thijs de la Court heeft voornamelijk bij gemeenten gelobbyd (M. Visschers, persoonlijke communicatie, 8 augustus 2016). Thijs de la Court deed dit door actoren gewoon op te bellen. Ten behoeve van financiële middelen heeft Thijs de la Court bijvoorbeeld voormalig collega's benaderd. Hierdoor kon het GEA worden opgezet met financiële steun van gemeenten, waterschappen en omgevingsdiensten (De la Court, 2016, p. 1; T. de la Court, persoonlijke communicatie, 28 juli 2016).

In het begin moesten de beleidsentrepreneurs voornamelijk zelf andere actoren benaderen, maar vanaf oktober 2014 werden ze ook zelf benaderd door actoren. Partijen lazen de teksten van het GEA en zij wilden er daardoor ook aan deelnemen. Thijs de la Court beschrijft dit zelf als het over een drempel heen gaan waardoor automatische groei ontstaat. Doordat er steeds meer actoren betrokken waren bij de creatie van het GEA, werd de zichtbaarheid van de beleidsentrepreneurs groter, wat weer meer actoren aantrok die bij het GEA betrokken wilden zijn (T. de la Court, persoonlijke communicatie, 28 juli 2016).

Voordat het GEA was opgezet organiseerde de beleidsentrepreneurs vergaderingen met veel actoren uit het netwerk. Ze maakten teksten van het GEA in coproductie met deze actoren en alle betrokken actoren werden geconsulteerd over de teksten. Dit gebeurde in een informele open overlegstructuur. Zodoende kregen de beleidsentrepreneurs inzicht in de

voorkeuren en de zorgen van andere actoren en konden ze daarop anticiperen. Door de voorkeuren en zorgen van andere actoren uit het netwerk in acht te nemen, wordt de steun voor het GEA vergroot, waardoor uiteindelijk meer actoren willen deelnemen aan de GEA coalitie. Het GEA heeft dan ook veel maatschappelijke en politieke steun gekregen. Op 17 maart 2015 is het namelijk door meer dan 100 partijen ondertekend. Vervolgens hebben ruim 400 mensen vanuit 140 verschillende partijen bijgedragen aan het uitvoeringsplan, waarvan meer dan 300 mensen direct betrokken waren via de thematafels en subtafels (T. de la Court, persoonlijke communicatie, 28 juli 2016; Ruiken, de la Court, Visschers & Oostermeijer, 2016, p. 1).

Naast financiële middelen en steun voor het GEA heeft het managen van het netwerk ervoor gezorgd dat middelen en expertise binnen het netwerk worden uitgewisseld. Deelnemers van het GEA hebben toegang tot een heel breed netwerk, doordat er veel partijen betrokken zijn bij het GEA die ook elk weer eigen connecties hebben. Dit netwerk kunnen de deelnemers benutten voor expertise en middelen (S. Riezebos, persoonlijke communicatie, 9 augustus 2016).

Hoewel er al een beleidsnetwerk bestond rondom energiebeleid en de verduurzaming van de energievoorziening binnen de provincie Gelderland zijn door de inspanningen van de beleidsentrepreneurs partijen in contact met elkaar gekomen die elkaar nog niet kenden. Daarnaast zijn er door de komst van het GEA meer evenementen gekomen waar deelnemers en geïnteresseerden samen komen en samenwerken, waardoor het netwerk hechter en groter is geworden. Het huidige netwerk is te typeren als een in open netwerk, veel evenementen en documenten zijn namelijk toegankelijk voor iedereen. Bovendien is het netwerk redelijk informeel doordat betrokkenheid vrijblijvend is. De samenstelling van het netwerk is erg heterogeen en de deelnemers zijn zich door de komst van het GEA meer gaan inzetten binnen het netwerk (S. Riezebos, persoonlijke communicatie, 9 augustus 2016; T. de la Court, persoonlijke communicatie, 28 juli 2016).

5.3.7.2 Coalitie vorming

De deelnemers van het GEA vormen een grote coalitie die doelen stelt op het gebied van duurzame energie en energiebesparingen in de provincie Gelderland. Collectief proberen ze deze doelen te bereiken. De coalitie omvat een kleiner aantal actoren dan het eerder beschreven netwerk. Elke coalitie is een netwerk, maar niet elk netwerk is een coalitie. Het beschreven netwerk omvat ook actoren die wel betrokken zijn bij energiebeleid en de verduurzaming van de energievoorziening binnen de provincie Gelderland, maar zelf geen deelnemer zijn van het GEA. Sommige actoren zijn bijvoorbeeld alleen aan de zijlijn betrokken en kijken mee wat er binnen het GEA gebeurt, maar nemen daar zelf geen deel aan. Andere actoren zijn zelf wel bezig met energiebeleid en de verduurzaming van de energievoorziening, maar doen dit buiten het GEA om. In de opstartfase van het GEA wilde woningcorporaties en energiecoöperaties bijvoorbeeld niet deelnemen aan het GEA. Inmiddels zijn er echter al veel energiecoöperaties aangesloten het GEA, net als een aantal woningcorporaties (T. de la Court, persoonlijke communicatie, 28 juli 2016).

De coalitie van het GEA is een grote coalitie. Het akkoord werd op 17 maart 2015 door meer dan 100 partijen ondertekend. Aan het uitvoeringsplan hebben 140 partijen gewerkt en inmiddels heeft het GEA al 204 deelnemers (per 12 juli 2018). De initiatiefnemers hebben de coalitie gevormd door actoren uit hun persoonlijke en professionele netwerk te benaderen.

Zo is Reinder Boon van Innovatiepartners door Thijs de la Court gevraagd om de financiële strategie te schrijven. Vervolgens is Reinder Boon deelnemer geworden bij de tafel Business Ondersteuning en secretaris bij de tafel Innovatie. Arien Scholtens van Duurzame energiecoöperatie Appeldoor (DeA) is door Maarten Visschers gevraagd om voorzitter te worden van de tafel Energieke Samenleving. Volgens Maarten Visschers worden mensen bij de tafels gezocht wegens hun kundigheid en ervaring. Zo is voor de tafels Voorbeeldige Overheden en Regionale Samenwerking geprobeerd wethouders van Gelderse gemeenten te betrekken, omdat deze tafels over de Gelderse gemeenten gaan. Het komt daarentegen ook voor dat mensen zichzelf aanmelden. Wanneer actoren het GEA ondertekenen kunnen ze meedoen aan de thematafels, maar dit is geen verplichting (M. Visschers, persoonlijke communicatie, 8 augustus 2016; A. Scholtens, persoonlijke communicatie, 10 augustus 2016; R. Boon, persoonlijke communicatie, 1 september 2016).

De provincie Gelderland is bewust niet betrokken bij de opstartfase van het GEA. De provincie speelde namelijk een dominante rol in de Gelderse energietransitie. De initiatiefnemers van het GEA vonden het passen bij de veranderende rol van de overheid om de overheid tijdelijk op de achtergrond te houden. In deze fase is de provincie financieel ook niet betrokken geweest bij het GEA. De provincie was wel aanwezig bij algemene vergaderingen als luisteraar. Uiteindelijk hebben de Provinciale Staten het GEA ondertekend en zijn ambtenaren van de provincie betrokken bij het uitvoeringsplan via de thematafels. Dat de provincie in eerste instantie niet betrokken was bij het GEA heeft wel veel invloed op de coalitie. Een dominante speler wordt 'buitenspel' gelaten, waardoor andere actoren meer ruimte krijgen om hun belangen te promoten. De coalitie heeft daarentegen wel minder financiële middelen tot hun beschikking. Daarnaast heeft de coalitie ook minder politieke invloed. Nadat de provincie het GEA heeft ondertekend zijn de financiële middelen en politieke invloed van de coalitie echter wel groter geworden (T. de la Court, persoonlijke communicatie, 28 juli 2016).

Ambtenaren van de provincie krijgen daarnaast de mogelijkheid om binnen hun werkuren aan de thematafels van het GEA te werken. Hierdoor hebben ze veel capaciteit om taken als voorzitter en secretaris op zich te nemen en kunnen ze als deelnemer ook veel voorbereidend werk doen. Andere partijen, bijvoorbeeld uit het bedrijfsleven, hebben vaak niet zoveel capaciteit hiervoor, omdat het niet betaald is. "[H]et is gewoon hartstikke moeilijk om bepaalde partijen, bijvoorbeeld bedrijfsleven, echt goed aangehaakt te houden. [...] want die moeten, die kunnen daar uren insteken, en uiteindelijk moet het wel iets opleveren" (S. Riezebos, persoonlijke communicatie, 9 augustus 2016). Het is dus moeilijk om deze partijen bij het GEA betrokken te houden. Bovendien is het ook erg moeilijk om voorzitters en secretarissen te vinden uit het bedrijfsleven, aangezien dit een zwaardere taak is. Voor onderwijsinstellingen geldt ook dat zij meestal niet voldoende capaciteit hebben om veel aan de thematafels van het GEA te werken (S. Riezebos, persoonlijke communicatie, 9 augustus 2016; M. Visschers, persoonlijke communicatie, 8 augustus 2016).

Behalve dat het moeilijk is om actoren bij de coalitie betrokken te houden, werd er binnen het GEA soms ook bewust voor gekozen sommige actoren minder actief te betrekken bij de thematafels. Bij de thematafel Mobiliteit werd bijvoorbeeld gewerkt met twee 'ringen'. De eerste ring bestond uit de partijen die direct betrokken waren bij de thematafel. In de tweede ring zaten partijen die wel op de hoogte wilden blijven, maar niet bij de bijeenkomsten aanwezig wilden zijn. In de tweede ring zaten daarnaast ook partijen die de voorzitter bewust

niet direct bij de tafel betrok, bijvoorbeeld omdat hun eigen project slechts een klein deel van de inhoud van de thematafel beslaat. Deze partijen werden dus niet uitgesloten van de thematafel, maar namen wel een beduidend minder actieve rol in. Voor de thematafel Energieke Samenleving bestond van tevoren ook al een lijst met partijen die bij deze tafel konden worden betrokken. Deze partijen zijn niet allemaal bij de tafel betrokken. Dit laat zien dat er bij sommige tafels een selectie wordt gemaakt wie er kunnen aanschuiven. Niet alle tafels zijn zo selectief geweest in hun samenstelling (S. Riezebos, persoonlijke communicatie, 9 augustus 2016; A. Scholtens, persoonlijke communicatie, 10 augustus 2016).

Gezien het moeilijk is om voorzitters en secretarissen uit het bedrijfsleven en van onderwijsinstellingen te krijgen zijn de beleidsentrepreneurs van het GEA zelf ook betrokken bij een aantal tafels als voorzitter of secretaris. Op de lange termijn is het wel de bedoeling dat dit wordt opgevuld door andere partijen. Thijs de la Court en Maarten Visschers zitten samen met twee anderen ook bij het secretariaat. Hierdoor hebben deze beleidsentrepreneurs veel invloed binnen de coalitie. Het GEA secretariaat heeft de aangeleverde stukken voor het uitvoeringsplan van de tafels verwerkt tot het volledige uitvoeringsplan. Hoewel het definitieve uitvoeringsplan moest worden goedgekeurd door de borgingscommissie, heeft het secretariaat veel invloed gehad op wat uiteindelijk in het uitvoeringsplan kwam (T. de la Court, persoonlijke communicatie, 28 juli 2016; M. Visschers, persoonlijke communicatie, 8 augustus 2016). “[H]ebben wij dat minder gehad, niet gehad eigenlijk, maar dat hoorde je wel van andere tafels, wat dan de tafel indient, daar zit dan een slag van het secretariaat denk ik die dan uiteindelijk bepaald wat er in het uitvoeringsplan komt, dat is niet altijd goed gegaan.” (S. Riezebos, persoonlijke communicatie, 9 augustus 2016). Ondanks dat de actoren binnen de coalitie gelijkwaardige deelnemers worden genoemd, hebben de beleidsentrepreneurs wel meer invloed op het uitvoeringsplan dan andere actoren.

De coalitie van het GEA heeft de vorm van een strategische alliantie. De deelnemers van het GEA hebben niet allemaal dezelfde ideeën, probleempercepties en oplossingen, maar ze hebben wel één gezamenlijk belang. Samen willen ze namelijk doelen stellen ten behoeve van duurzame energie en energiebesparingen in Gelderland en deze collectief proberen te behalen. In het akkoord zijn alle doelstellingen die de deelnemers hebben opgesteld vastgelegd. Alle stukken voor het GEA worden in coproductie gemaakt. Hiervoor moesten de individuele belangen van de actoren in beeld worden gebracht en moest worden gekeken naar tegenstrijdigheden en mogelijkheden voor synergie. Beleidsentrepreneurs moeten kunnen samenwerken en onderhandelen met actoren met andere ideeën en belangen, mits zij beschikken over de nodige middelen. Commerciële en maatschappelijke partijen voor zonneparken moesten bijvoorbeeld bij elkaar worden gebracht. Energiecoöperaties willen graag op systeemniveau werken, terwijl het bedrijfsleven liever niet op systeemniveau werkt omdat er veel concurrentie is (T. de la Court, persoonlijke communicatie, 28 juli 2016). Daarnaast is er discussie geweest tussen partijen over houtgestookte biomassa installaties en LNG, omdat de duurzaamheid hiervan in twijfel wordt getrokken door sommige partijen (S. Riezebos, persoonlijke communicatie, 9 augustus 2016; M. Visschers, persoonlijke communicatie, 8 augustus 2016). Dit illustreert dat de actoren binnen de GEA coalitie andere overtuigingen hebben, ondanks dat ze dezelfde doelen nastreven.

De GEA-coalitie heeft erg veel deelnemers, hierdoor heeft het GEA veel politieke en maatschappelijke steun en heeft de coalitie veel externe invloed. Daarnaast beschikt de coalitie ook over veel middelen zoals expertise en financiële middelen. Hierdoor heeft de coalitie ook meer macht en een grotere capaciteit om de agenda vast te stellen en beleidsverandering te bewerkstelligen. Doordat het GEA zoveel deelnemers heeft en er veel verschillende kwesties worden behandeld aan de thematafels en subtafels gaat de besluitvorming traag. Het is namelijk moeilijk om consensus te bereiken. Aan iedere thematafel zitten 10 tot 20 verschillende partijen (T. de la Court, persoonlijke communicatie, 28 juli 2016). Het motto van het GEA is “Alleen ga je sneller, maar samen ga je verder” (M. Visschers, persoonlijke communicatie, 8 augustus 2016). De vertraging zorgt echter ook voor geluiden als “[W]e praten alleen maar, wanneer gaan we nou wat doen?” (S. Riezebos, persoonlijke communicatie, 9 augustus 2016).

5.3.7.3 Exploiteren van ‘venues’

De beleidsentrepreneurs van het GEA hebben ook gebruik gemaakt van strategieën gericht op ‘venues’. Op ‘venues’ kunnen de beleidsentrepreneurs hun ideeën verspreiden en actoren hiervan overtuigen, waardoor ze de agenda vast kunnen stellen. De beleidsentrepreneurs hebben uiteenlopende ‘venues’ geëxploiteerd.

De beleidsentrepreneurs hebben op 17 maart 2015 een ondertekeningsbijeenkomst georganiseerd in het kantoor van Alliander in Arnhem. Zoals al eerder is benoemd, hebben de beleidsentrepreneurs deze bijeenkomst bewust de avond voor de verkiezingen van de Provinciale Staten gepland. Deze bijeenkomst moest de doorwerking in het coalitieakkoord verzekeren. Daarnaast moest deze bijeenkomst ook bijdragen aan de zichtbaarheid van het GEA (de la Court, 2016, p. 2). De ondertekeningsbijeenkomst kan worden geïdentificeerd als ‘venue’ die is gecreëerd door de beleidsentrepreneurs om hun beleidsidee te verspreiden. De timing was bij deze ‘venue’ erg belangrijk.

De bijeenkomsten van de thematafels en subtafels van het GEA zijn ook ‘venues’ waar de deelnemers van het GEA samen komen om ideeën te bespreken. Aan de tafels worden ook nieuwe ideeën over het behalen van de doelstellingen gecreëerd. De tafels hebben dus niet alleen een functie als ‘venue’ om ideeën te verspreiden en geaccepteerd te krijgen. Coproductie van ideeën en projecten is de voornaamste functie van de tafels. De samenstelling van de tafels is in sterke mate beïnvloed door de beleidsentrepreneurs, hiermee hebben zij invloed gehad op de uitkomst van de tafels (T. de la Court, persoonlijke communicatie, 28 juli 2016; A. Scholtens, persoonlijke communicatie, 10 augustus 2016).

Naast de fysieke bijeenkomsten van de thematafels en subtafels, maken de GEA deelnemers ook gebruik van het online platform basecamp. basecamp is alleen voor deelnemers van het GEA toegankelijk. Op basecamp kunnen stellingen worden ingebracht waarover deelnemers online kunnen discussiëren. Er zijn algemene pagina’s, maar ook pagina’s specifiek voor de tafels (S. Riezebos, persoonlijke communicatie, 9 augustus 2016). Basecamp is ook een ‘venue’ voor de deelnemers van het GEA.

Jaarlijks organiseren de beleidsentrepreneurs met andere deelnemers van het GEA een congres. Dit congres is een ‘venue’ die de beleidsentrepreneurs zelf hebben gecreëerd. Het GEA jaarcongres is open voor iedereen. Er zijn veel deelnemers van het GEA, dus coalitieleden, aanwezig bij het GEA. Daarnaast zijn er ook actoren van buiten de coalitie

aanwezig. Op het jaarcongres wordt het beleidsidee van het GEA gepresenteerd. De doelstellingen van het GEA worden benoemd en de vooruitgang wordt besproken. Het jaarcongres dient voor de beleidsentrepreneurs een 'venue' om hun ideeën te promoten en nieuwe deelnemers aan te trekken. Naast het jaarcongres worden vanuit het GEA ook veel symposia, netwerkbijeenkomsten en andere bijeenkomsten georganiseerd waarbij ook actoren van buiten het GEA aanwezig zijn (S. Riezebos, persoonlijke communicatie, 9 augustus 2016; Gelders Energieakkoord, z.d.).

Op het eerste jaarcongres werd een Gelderse Energiekrant uitgedeeld. Deze krant werd ook buiten het jaarcongres om verspreid naar alle gemeenteraden, algemeen besturen van waterschappen en omgevingsdiensten en de achterbannen van deelnemende partijen. Na het jaarcongres en het verspreiden van de Gelderse Energiekrant kreeg het GEA nieuwe ondertekenaars. Er wordt jaarlijks ook een monitor uitgebracht en het uitvoeringsplan wordt jaarlijks vernieuwd. Dit zijn ook 'venues' waarmee beleidsentrepreneurs andere actoren proberen te overtuigen van het succes van het GEA (de la Court, 2016, pp. 3-4).

Terwijl aan het uitvoeringsplan werd gewerkt werd ook een vereniging van energievoerders in Gelderland opgericht. Arien Scholtens was een van de oprichters van deze vereniging en tevens voorzitter van de thematafel Energieke Samenleving. Daarnaast bestond er een Community of Practice (CoP) voor lokale duurzame initiatieven die is geïnitieerd door de provincie Gelderland. Ook deze vereniging van energievoerders en CoP vormen bestaande 'venues' waarvan de beleidsentrepreneurs gebruik maken om hun ideeën te promoten. Voor de thematafels Zon, Wind en Waterkracht is de vereniging van energievoerders betrokken. Binnen het GEA is ook besloten om het CoP vanuit de provincie Gelderland voort te zetten (A. Scholtens, persoonlijke communicatie, 10 augustus 2016).

Brouwer en Biermann (2011) concluderen uit hun onderzoek dat het herkennen, exploiteren en manipuleren van verschillende 'venues' op sub-nationaal niveau minder belangrijk is (ibid., p. 9). In het geval van het GEA is echter wel zichtbaar dat er veel 'venues' zijn gecreëerd om beleidsideeën te promoten en nieuwe deelnemers aan te trekken. Wat wel opvalt dat de beleidsentrepreneurs voornamelijk zelf 'venues' hebben gecreëerd en niet zoveel hebben gedaan aan 'venue shopping' en het manipuleren van 'venues'. Bovendien zijn sommige 'venues' ook alleen toegankelijk voor deelnemers van het GEA. Binnen het GEA kunnen de beleidsentrepreneurs deelnemers overtuigen van hun ideeën om deze in het uitvoeringsplan verwerkt te krijgen. Desalniettemin worden er ook veel 'venues' gecreëerd die toegankelijk zijn voor actoren buiten het GEA. Het GEA is als het ware een platform waaruit veel 'venues' voort vloeien.

5.3.8 Passendheid theoretisch kader beleidsentrepreneurs

Het theoretische raamwerk over beleidsentrepreneurs is gericht op de handelingen van individuen die proberen de beleidsagenda vast te stellen. Door dit theoretische raamwerk toe te passen wordt er inzicht verschaft in het handelen van deze actoren in de vorm van strategieën die ze toepassen. Uit de analyse komt naar voren dat de initiatiefnemers Maarten Visschers, Volkert Vintges, Thijs de la Court en Pieter van der Ploeg beleidsentrepreneur strategieën hebben toegepast. Het wordt duidelijk dat er verschil zit in de mate waarin de initiatiefnemers beleidsentrepreneur strategieën hebben toegepast. Pieter van der Ploeg is wel betrokken geweest bij het netwerken, maar heeft zich daarnaast vooral bezig gehouden

met monitoring (M. Visschers, persoonlijke communicatie, 10 augustus 2016). De andere drie initiatiefnemers hebben de andere strategieën ook toegepast en hebben daarom meer opgetreden als beleidsentrepreneurs. Door de 'window of opportunity' te benutten, hebben de beleidsentrepreneurs een grote verandering in de governance van het energiebeleidssubstelsysteem kunnen brengen. Door de totstandkoming van het GEA heeft de provincie namelijk geen dominante rol meer in de Gelderse Energietransitie en wordt een breed scala van actoren betrokken bij de Gelderse Energietransitie. Een kanttekening hierbij is dat de provincie en de beleidsentrepreneurs, ondanks dat alle deelnemers van het GEA gelijkwaardig zijn, uiteindelijk meer invloed hebben op de uitkomst.

5.4 Vergelijking theoretische raamwerken

Hoewel de beleidsentrepreneurs veel invloed hebben gehad op de inhoud van het GEA en het uitvoeringsplan, is dit in coproductie met andere partijen gemaakt. Dit valt niet te verklaren met de theorie van beleidsentrepreneurs, waarbij beleidsentrepreneurs hun eigen beleidsidee proberen te promoten bij andere actoren. Vanuit de theorie van intermediairs kan de coproductie met andere actoren wel worden verklaard. Dit theoretische raamwerk laat echter de invloed van individuen op de totstandkoming van het GEA buiten beschouwing. Beide theoretische raamwerken kunnen dus niet volledig verklaren hoe het GEA tot stand is gekomen binnen het Gelders energiebeleidssubstelsysteem. Daarom is het mogelijk om de totstandkoming van het GEA te verklaren met een hybride vorm van deze twee theorieën.

De initiatiefnemers van het GEA kunnen worden geïdentificeerd als een soort 'aanjagers'. Deze 'aanjagers' willen de beleidsagenda vaststellen en het beleid in een bepaalde richting sturen, maar zij doen dit door andere partijen hiermee aan de slag te laten gaan. De 'aanjagers' hebben een kader ontwikkeld waar de andere partijen, de deelnemers van het GEA, invulling aan moeten geven. Op deze manier hebben de 'aanjagers' veel invloed op de richting van het beleid, maar zorgen andere partijen voor de precieze invulling ervan. Hier zijn zowel elementen van beleidsentrepreneurs als intermediairs in te herkennen. De 'aanjagers' passen strategieën van de beleidsentrepreneurs toe om hun beleidsidee geaccepteerd te krijgen en deelnemers te werven, maar voeren daarnaast ook de rollen van intermediairs uit om in coproductie met andere actoren invulling te geven aan het beleidsidee.

Bovendien is het belangrijk om in acht te nemen dat het GEA niet slechts een akkoord is over hoe beleid moet worden uitgevoerd, maar dat het ook voorschrijft hoe beleid moet worden gecreëerd. De totstandkoming van het GEA is dus niet slechts een beleidsverandering, maar ook een verandering in de governance van het Gelders energiebeleidssubstelsysteem.

6. Conclusie

Dit onderzoek was gericht op het bijdragen aan kennis over de totstandkoming van het Gelders Energieakkoord. Dit is gedaan door een single case study uit te voeren aan de hand van het theoretische concept van governance en de theoretische raamwerken over intermediairs en beleidsentrepreneurs. De hoofdvraag die hieruit volgde is: *Hoe is de verandering in de governance van het Gelders energiebeleidssysteem door de totstandkoming van het Gelders Energieakkoord te verklaren aan de hand van de concepten van intermediairs en beleidsentrepreneurs?*

Om deze hoofdvraag te beantwoorden moet eerst in kaart worden gebracht hoe het GEA tot stand is gekomen en welke actoren erbij betrokken zijn. De totstandkoming van het GEA komt voort uit het nationale energieakkoord. Tussen 2012 en 2013 is het nationale energieakkoord opgesteld. Dit proces werd gefaciliteerd door de SER, vanwege zijn platformfunctie. Aan overlegtafels werd door ruim veertig belangenorganisaties onderhandeld om tot een akkoord te komen. Elk thema had een eigen overlegtafel. De overlegtafels leverden elk een deelakkoord, die samen een Energieakkoord voor duurzame groei vormden. In september 2013 werd het energieakkoord ondertekend door de meer dan veertig organisaties, waaronder werkgevers- en werknemersorganisaties, natuur- en milieuorganisaties, maatschappelijke organisaties en financiële instellingen.

In mei 2014 is begonnen met de creatie van het GEA als regionale uitwerking van dit nationale energieakkoord. De GNMF nam het initiatief en nodigde netbeheerder Alliander en Klimaatverbond Nederland uit om het GEA op te zetten. Volkert Vintges, directeur van de GNMF, Maarten Visschers, beleidsmedewerker bij GNMF, Pieter van der Ploeg, senior beleidsmedewerker strategie bij Alliander en Thijs de la Court, oud-wethouder van Lochem en medewerker bij Klimaatverbond Nederland gingen hiermee aan de slag. Er werd ook regelmatig met andere partijen vergaderd, maar de provincie werd bewust niet betrokken in de creatie van het akkoord. Na de zomer was er een uitgewerkt voorstel. Vervolgens moesten ambities per onderwerp worden uitgewerkt. Er werden een secretariaat en een borgingscommissie aangesteld. Daarnaast werd er een structuur van de thematafels gecreëerd op basis van de structuur van het nationale energieakkoord. Op 17 maart 2015, de vooravond van de Provinciale Statenverkiezing, werd het GEA ondertekend door meer dan 100 partijen. Het college van Gedeputeerde Staten van de provincie Gelderland heeft het GEA deze avond ook ondertekend. In de zomer van 2015 werden de thematafels ingevuld en opgestart. Dit waren: Innovatie & Scholing, Monitoring, Financiering & Nieuwe Economie, Duurzame Energie, Mobiliteit, Bedrijfsleven & Energiebesparing, Procesindustrie, Gebiedsgericht Warmtebeleid, Energieke Samenleving en de Voorbeeldige Overheid. Daarnaast bestonden er nog enkele subtafels. In totaal waren er 17 thematafels en subtafels, waaraan bijna 300 mensen participeerden. De tafels hadden een voorzitter en een secretaris. Elke tafel werkte aan het uitvoeringsplan op basis van de opdracht die zij mee hadden gekregen. In maart 2016 werd het definitieve uitvoeringsplan voorgelegd. Hierna melden meer partijen zich bij het GEA, waardoor het door bijna 140 partijen werd ondersteunt. Vervolgens startte de uitvoeringsfase met 5 programma's en 15 verschillende tafels. Inmiddels heeft het GEA 204 deelnemers.

Nadat de totstandkoming en de betrokken actoren van het GEA in kaart zijn gebracht, is de verandering in de governance van het Gelders energiebeleidssubstelsysteem geanalyseerd. Het initiatief van het GEA lag buiten de provincie en de opstartfase van het GEA is de provincie buiten spel gezet. Voorheen nam de provincie een dominante rol in, in het Gelders energiebeleidssubstelsysteem. Toen de provincie het GEA ondertekende werden ze een gelijkwaardige deelnemer aan het akkoord net als bedrijven, onderwijs- en onderzoeksinstellingen en maatschappelijke organisaties. Hoewel er voorheen wel samenwerking was met andere partijen, nam de provincie hierin de leiding. Doordat de provincie beschikt over financiële middelen en capaciteit om voorzitters en secretarissen te leveren, heeft de provincie nog steeds veel invloed binnen het Gelders energiebeleidssubstelsysteem na de totstandkoming van het GEA. Er is wel een verschuiving zichtbaar van een systeem gefocust op de overheid, naar een systeem waar meer focus is op het bedrijfsleven en het maatschappelijk middenveld. De domeinen staat, markt en maatschappelijk middenveld werken nu samen aan het energiebeleid in Gelderland.

De totstandkoming van het GEA is vervolgens bestudeerd aan de hand van het theoretische raamwerk over intermediairs. De initiatiefnemers van het GEA, de GNMF, Alliander en Klimaatverbond Nederland, worden gezien als intermediairs. De eerste rol van intermediairs, aggregatie van kennis, hebben zij vervuld door lokale actoren met kennis en expertise te betrekken bij de creatie van het GEA. De initiatiefnemers hebben echter ook voortgebouwd op de kennis en structuur van het nationale energieakkoord, dit is het tegenovergestelde van hoe het aggregatie proces wordt beschreven in de literatuur. De tweede rol, het creëren van een institutionele infrastructuur, is ook duidelijk zichtbaar bij de initiatiefnemers van het GEA. De initiatiefnemers hebben een structuur van thematafels en subtafels gecreëerd, waar de deelnemers samen komen, informatie uitwisselen en werken aan het uitvoeringsplan. Deze tafels worden ondersteunt door een secretariaat en een borgingscommissie. Daarnaast worden er jaarcongressen en bijeenkomsten georganiseerd die toegankelijk zijn voor alle actoren. De laatste rol, het coördineren en framen van actie in lokale projecten is momenteel aan de gang. Het uitvoeringsplan van het GEA wordt momenteel uitgevoerd. Op basis van de ervaringen met het GEA worden advies en richtlijnen opgesteld voor soortgelijke projecten in andere regio's. Samen met het PBL wordt bijvoorbeeld aan modellen voor de energietransitie voor andere regio's gewerkt. In dit geval werken de initiatiefnemers dus samen met een andere intermediair.

De initiatiefnemers hebben dus gehandeld als intermediairs bij de totstandkoming van het GEA. Maar door het theoretisch kader van intermediairs te gebruiken worden een aantal belangrijke aspecten buiten beschouwing gelaten. Intermediairs vervullen een schakelfunctie, waarbij ze bemiddelen, informeren, verbinden en coördineren. De initiatiefnemers van het GEA hebben echter een sturende rol gehad op de uitkomst van het GEA. Dit komt omdat de initiatiefnemers hebben deelgenomen aan thematafel en subtafels waar ze vaak de rol van voorzitter of secretaris op zich namen. Daarnaast komen twee van de vier leden van het secretariaat van de initiatiefnemende partijen. Het secretariaat heeft uiteindelijk bepaald wat er in het uitvoeringsplan kwam te staan. Hierdoor hebben de intermediairs veel invloed gehad op de vorm en inhoud van het proces en het resultaat. Bovendien valt het op dat een aantal specifieke personen veel invloed hebben gehad op de totstandkoming van het GEA. De theorie over intermediairs geeft geen verklaring voor de invloed van deze individuen. Daarom is de beleidsentrepreneur theorie toegepast, die inzicht verschaft in de manier waarop individuen beleidsverandering bewerkstellingen.

De beleidsagenda wordt vastgesteld binnen probleemstromen, politieke stromen en beleidsstromen. De probleemstromen die bestonden voordat het GEA tot stand kwam, waren de energietransitie en de veranderende rol van de overheid. De politieke stroom was dat op 18 maart 2015 de verkiezingen van de Provinciale Staten plaats zou vinden. De beleidsstroom was dat Volkert Vintges, Maarten Visschers, Pieter van der Ploeg en Thijs de la Court in navolging van het nationale energieakkoord, de toenemende aandacht voor de energietransitie en de veranderende rol van de overheid, werkten aan het GEA. Door het presenteren en ondertekenen van het GEA op de avond voor de Provinciale Staten verkiezingen te plannen hebben de initiatiefnemers de probleemstromen, politieke stromen en beleidsstromen aan elkaar verbonden en het 'window of opportunity' benut.

De beleidsentrepreneurs Volkert Vintges, Maarten Visschers, Pieter van der Ploeg en Thijs de la Court hebben framing en netwerk strategieën toegepast om de agenda vast te stellen. De beleidsentrepreneurs hebben frames opgesteld over hun beleidsidee om deze te promoten. Thijs de la Court heeft daarnaast ook de framing strategie retoriek toegepast in zijn communicatie. De beleidsentrepreneurs hebben hun professionele en privé netwerk benaderd om toegang te krijgen tot middelen en expertise en om steun te werven voor hun beleidsidee. Er bestond al een beleidsnetwerk rondom energiebeleid en de verduurzaming van de energievoorziening binnen de provincie Gelderland, maar door de inspanningen van de beleidsentrepreneurs zijn partijen in contact met elkaar gekomen die elkaar nog niet kenden. Daarnaast is het netwerk hechter en groter is geworden. Het huidige netwerk is te typeren als een in open en redelijk informeel netwerk. De samenstelling van het netwerk is erg heterogeen en de deelnemers zijn zich door de komst van het GEA meer gaan inzetten binnen het netwerk. De beleidsentrepreneurs hebben ook een coalitie gevormd, bestaande uit de deelnemers van het GEA. De coalitie heeft de vorm van een strategische alliantie. De coalitie is erg groot waardoor het GEA veel politieke en maatschappelijke steun heeft en daarmee veel externe invloed. Bovendien beschikt de coalitie over veel expertise en financiële middelen, waardoor ze een grote capaciteit hebben om de agenda vast te stellen. De besluitvorming binnen het GEA gaat echter traag doordat het moeilijk is om consensus te bereiken met de grote hoeveelheid deelnemers. De beleidsentrepreneurs van het GEA hebben ook veel 'venues' gecreëerd, zoals de tafels, basecamp, jaarcongressen, andere bijeenkomsten, folders en andere documenten. Uit de literatuur werd geconcludeerd dat 'venues' op sub-nationaal niveau een minder belangrijke rol speelden. Uit dit onderzoek blijkt echter dat 'venues' op het provinciale niveau wel degelijk een belangrijke rol spelen.

Het theoretische raamwerk over beleidsentrepreneurs heeft veel inzicht verschaft in het handelen van de initiatiefnemers bij de totstandkoming van het GEA. Er wordt duidelijk dat voornamelijk Volkert Vintges, Maarten Visschers en Thijs de la Court hebben gehandeld als beleidsentrepreneurs en Pieter van der Ploeg in mindere mate. Deze beleidsentrepreneurs hebben een grote verandering in de governance van het energiebeleidssubstelsysteem gebracht. Wat echter niet valt te verklaren met de beleidsentrepreneur theorie is dat het GEA en het uitvoeringsplan in coproductie is gemaakt met andere partijen.

In conclusie kan worden gezegd dat beide theoretische raamwerken interessante inzichten verschaffen in de totstandkoming van het GEA in het Gelderse energiebeleidssubstelsysteem, maar beide niet volledig verklaren hoe het GEA tot stand is gekomen binnen het Gelders energiebeleidssubstelsysteem. Het theoretische raamwerk van intermediairs laat de invloed van individuen die beleid willen sturen buiten beschouwing. Het theoretische raamwerk van

beleidsentrepreneurs geeft geen verklaring voor de samenwerking met andere actoren in het invullen van het beleidsidee. Daarom kan de totstandkoming van het GEA worden verklaard met een hybride vorm van de twee theorieën. De initiatiefnemers van het GEA zijn hierin een soort 'aanjagers'. Deze 'aanjagers' willen de beleidsagenda vaststellen en het beleid in een bepaalde richting sturen, maar zij doen dit door andere partijen hiermee aan de slag te laten gaan binnen een bepaald kader.

7. Aanbevelingen

In dit hoofdstuk zullen aanbevelingen worden gedaan voor de praktijk. De aanbevelingen voor de praktijk zijn ten behoeve van de initiatiefnemers van het GEA en de provincie Gelderland opgesteld. De praktijk aanbevelingen zijn bovendien ook bedoeld voor toekomstige soortgelijke projecten in andere regio's. Deze projecten kunnen namelijk voortbouwen op de kennis en ervaringen die binnen het GEA zijn opgedaan en leren van obstakels waar bij het GEA tegenaan is gelopen. Hiernaast zullen ook aanbevelingen voor vervolgonderzoek worden gedaan. Deze aanbevelingen zijn gebaseerd op interessante bevindingen in dit onderzoek, die niet verder zijn onderzocht in dit onderzoek. Eerst zullen de aanbevelingen voor de praktijk worden gedaan. Vervolgens zullen de aanbevelingen voor vervolgonderzoek worden benoemd.

Een van de grootste obstakels waar bij het GEA tegenaan werd gelopen, is de traagheid van de besluitvorming. Dit obstakel is meerdere keren naar voren gekomen tijdens de interviews en in sommige gevallen kan er zelfs worden gesproken van stagnatie, doordat de tafel tijdelijk stilstond. Door deze vertraging en stagnatie krijgen sommige deelnemers van het GEA het gevoel dat er alleen maar wordt gepraat en er niets wordt gedaan. Dit kan ertoe leiden dat deelnemers afhaken. Ondanks dat er bij het GEA niet wordt getracht om zo snel mogelijk te werken, zoals ook uit het motto is op te maken "Alleen ga je sneller, maar samen ga je verder", is het wel van belang dat de besluitvorming sneller gaat om deelnemers aangehaakt te houden. Daarnaast zijn er doelen gesteld voor het GEA waarvan het wenselijk is dat die binnen de deadline worden behaald. Hoewel veel doelstellingen gericht zijn op de lange termijn is vertraging in de besluitvormingsfase niet bevorderlijk voor het behalen van de doelstellingen. Een belangrijke oorzaak van de trage besluitvorming is dat het GEA veel deelnemers heeft, waardoor het moeilijk is om consensus te bereiken. De andere belangrijke oorzaak is dat er veel verschillende kwesties worden behandeld aan de thematafels en subtafels. Een mogelijke oplossing is het aantal deelnemers te verminderen waardoor sneller consensus wordt bereikt en dus de besluitvorming wordt versneld. Het draagvlak van het GEA zal hierdoor echter ook afnemen. Een andere mogelijke oplossing is het reduceren van het aantal kwesties die aan de tafels worden behandeld. Door keuzes te maken in welke kwesties aan de tafels worden behandeld zal de besluitvorming sneller gaan, zonder dat het draagvlak hier onder lijdt.

De initiatiefnemers van het GEA ondervonden ook dat het vinden van geschikte voorzitters en secretarissen van tafels moeilijk was. De initiatiefnemers wilden dat de deelnemers van het GEA de taken van voorzitter en secretaris zouden vervullen aan de tafels. De voorzitter van een tafel moet enigszins kennis hebben van het onderwerp van de tafel en daarnaast moet de voorzitter geen sterk belang hebben binnen de tafel. Behalve dat de voorzitter moet voldoen aan deze eisen, is de taak van voorzitter een zwaardere taak die meer tijd kost dan de taak van een deelnemer. Voor de taak van secretaris geldt dit ook. Gezien het onbetaald is, is het moeilijk om mensen uit het bedrijfsleven en vanuit onderwijsinstellingen te vinden als voorzitter of secretaris. In het bedrijfsleven en in onderwijsinstellingen zijn er namelijk niet voldoende werkuren beschikbaar om in te zetten voor dergelijke onbetaalde activiteiten. Hierdoor levert de provincie, die hier wel capaciteit voor heeft, veel voorzitters en secretarissen. Daarnaast nemen de initiatiefnemers zelf ook plaats als voorzitter of secretaris aan een aantal tafels. Dit obstakel is moeilijk te overkomen. Een vergoeding voor de

voorzitters en secretarissen zou mogelijk een oplossing bieden, maar dit is wel kostbaar. Een voorbeeld van hoe dit zou kunnen worden bekostigd is dat de provincie minder capaciteit gaat leveren in werkuren van voorzitters en secretarissen en daarvoor een financiële bijdrage levert. Indien soortgelijke projecten worden opgestart moet er rekening worden gehouden met het feit dat het moeilijk is om mensen uit het bedrijfsleven en onderwijsinstellingen te vinden voor onbetaalde taken die veel werkuren kosten.

Onder andere doordat de provincie veel voorzitters en secretarissen levert heeft de provincie nog veel invloed op de besluitvorming binnen het GEA, ondanks dat de provincie als gelijkwaardige deelnemer aan de tafels hoort te zitten. Hier speelt ook mee dat sommige andere deelnemers de provincie soms nog bekijken vanuit hun 'oude' rol en dat ambtenaren van de provincie zelf soms ook terugschieten in hun 'oude' rol. Door de ambtenaren van de provincie niet aan te stellen als voorzitters en secretarissen, zal de invloed van de provincie op de besluitvorming binnen het GEA afnemen. Zoals echter uit de vorige aanbeveling al bleek is dit probleem moeilijk op te lossen. De ambtenaren van de provincie moet zelf ook waakzaam zijn dat zij niet een dominante en sturende houding aannemen. Deelnemers aan de tafels moeten hier ook op letten en de ambtenaren van de provincie hierop aanspreken wanneer dit gebeurt.

De laatste aanbeveling voor de praktijk is dat er moet worden gereflecteerd op het proces en de voortgang. De voortgang van het GEA wordt momenteel al gemonitord, soortgelijke projecten zouden deze aanpak over kunnen nemen. Daarbij kan er veel worden geleerd van reflecties op het proces. Door regelmatig te reflecteren op het proces kan het proces worden verbeterd indien nodig. Bovendien kunnen er voor soortgelijke projecten lessen worden getrokken uit deze reflecties. De initiatiefnemers van het GEA zijn ook met andere partijen bezig om modellen te ontwikkelen voor het uitrollen van de energietransitie in andere regio's. Hierdoor hoeven deze regio's 'het wiel niet opnieuw uit te vinden' en kunnen ze leren van de obstakels waar binnen het GEA tegenaan is gelopen.

Ook voor vervolgonderzoek zijn aanbevelingen voortgekomen uit dit onderzoek. In dit onderzoek zijn de framing strategieën van de beleidsentrepreneurs besproken. Het paste niet binnen de scope van dit onderzoek om een diepgaande analyse uit te voeren van de toegepaste framing strategieën, maar er werd wel duidelijk dat er frames zijn opgesteld en dat retoriek is toegepast. Vanuit het GEA worden veel documenten en folders gepubliceerd, evenementen georganiseerd en op de website gepost. Er zijn dus veel plaatsen waarop framing strategieën kunnen worden toegepast door de beleidsentrepreneurs. Het is waarschijnlijk dat succesvolle framing heeft bijgedragen aan het grote aantal deelnemers van het GEA. Verdiepend onderzoek zou hier meer inzicht in kunnen geven.

Het is erg interessant om in de toekomst het GEA na te beschouwen. Het GEA is pas in 2015 gestart en is nu nog veel in beweging. Dit maakt het moeilijk om te onderzoeken wat het effect van het GEA is. Door over een aantal jaar onderzoek naar het GEA te doen kunnen verschillende dingen in kaart worden gebracht die nu nog niet kunnen worden onderzocht. Zo kan de effectiviteit van het GEA in het maken van stappen in de energietransitie worden beoordeeld. Dit kan bijdragen aan de wetenschappelijke kennis over dergelijke organisatievormen. Naast effectiviteit kan het GEA ook worden beoordeeld op maatschappelijk draagvlak. Het GEA zou ook kunnen worden vergeleken met andere regionale plannen of met het nationale energieakkoord.

Ten slotte kan er worden bijgedragen aan een nieuw theoretisch raamwerk. Organisaties zoals het GEA zijn op regionaal niveau een nieuw fenomeen. Hierdoor is er nog nauwelijks onderzoek gedaan naar dit fenomeen. De toepassing van het theoretische raamwerk van intermediairs en beleidsentrepreneurs liet zien dat deze niet het hele GEA proces kunnen omvatten. Organisaties die als intermediair worden gezien kunnen toch een erg sturende rol aannemen als een beleidsentrepreneur. Het hybride concept van 'aanjagers', die voort vloeit uit dit onderzoek, zou verder kunnen worden onderzocht. Hierdoor zou er een nieuw theoretisch raamwerk kunnen worden opgesteld over 'aanjagers'.

8. Discussie

Het doel van dit onderzoek was om bij te dragen aan kennis over de totstandkoming van het GEA. De totstandkoming van het GEA is geanalyseerd met behulp van het theoretische concept van governance en de theoretische raamwerken over intermediairs en beleidsentrepreneurs. Dit doel is bereikt, er zijn echter dingen die anders en beter hadden kunnen worden gedaan. In dit hoofdstuk zal kritisch worden gereflecteerd op de uitvoering en de resultaten van dit onderzoek.

Ten eerste was oorspronkelijk het nationale energieakkoord het onderwerp van het onderzoek. Er werd getracht om de theorieën van het multi-level perspective en het advocacy coalition framework toe te passen. Gedurende het opstellen van het onderzoeksvoorstel kwam het GEA op als nieuw onderwerp van het onderzoek. In eerste instantie werd getracht ook de theorieën van het multi-level perspective en het advocacy coalition framework toe te passen op dit regionale proces. Hieruit bleek dat hoewel deze theoretische raamwerken kunnen worden toegepast om veranderingen in beleid en in de samenstelling van actoren die beleid beïnvloeden op nationaal niveau in kaart te brengen, deze raamwerken niet goed aansloten op het regionale niveau. Er moet in gedachten worden gehouden dat beleidsvorming op het regionale niveau anders in elkaar steekt dan op nationaal niveau en er andere actoren en politieke processen meespelen op nationaal niveau. Daarom is er uiteindelijk ook voor gekozen om de theorieën van het multi-level perspective en het advocacy coalition framework buiten beschouwing te laten en het GEA te onderzoeken met theorieën over governance, intermediairs en beleidsentrepreneurs.

Ten tweede was het beter om in het theoretisch kader meer te focussen op regionaal governance in plaats van governance in het algemeen. Daardoor konden regionale aspecten van governance worden geanalyseerd en had er een completer beeld kunnen ontstaan van de governance van het energiebeleidssysteem in de provincie Gelderland.

Bovendien zijn de theorieën over intermediairs en beleidsentrepreneurs erg gefocust op actoren en handelingen van actoren. Hierdoor is de structuur van het beleidssysteem niet uitgebreid geanalyseerd. De bestaande onderlinge relaties tussen actoren, regels, middelen en discoursen in het beleidssysteem zijn zo niet in kaart gebracht. Door te focussen op actoren kunnen aspecten van structuur die effect hebben gehad op de totstandkoming van het GEA buiten beschouwing zijn gelaten. Overigens, is de structuur wel gedeeltelijk aan bod gekomen, zoals in de analyse op basis van het stromenmodel van Kingdon (1984).

Er zijn ook verbeterpunten te benoemen op het gebied van de methode. Er is gekozen om alleen kwalitatieve data te gebruiken voor dit onderzoek. Het combineren van kwalitatieve en kwantitatieve data had de validiteit van dit onderzoek kunnen verhogen. Binnen de scope van dit onderzoek was dit echter niet mogelijk.

Daarbij was het aantal interviews dat is uitgevoerd niet erg hoog, namelijk vijf. Door meer interviews uit te voeren zou de betrouwbaarheid van het onderzoek ook hoger zijn. Het zou namelijk een objectiever beeld geven van de totstandkoming van het GEA. Het was beter geweest om deelnemers van elke tafel te interviewen. Het zou niet mogelijk zijn om binnen dit onderzoek alle deelnemers van het GEA te interviewen, aangezien dit 204 verschillende

organisaties betreft. Er zou daarom een selectie moeten worden gemaakt om respondenten van verschillende organisaties aan verschillende tafels te kunnen interviewen.

Een andere tekortkoming op het gebied van de respondenten is dat niet alle initiatiefnemers van het GEA zijn geïnterviewd. Volkert Vintges en Pieter van der Ploeg zijn niet geïnterviewd voor dit onderzoek. Dit had ook kunnen bijdragen aan de betrouwbaarheid van het onderzoek, omdat er een completer beeld zou zijn ontstaan vanuit het perspectief van de initiatiefnemers.

Daarnaast heeft het onderzoek een groot tijdsbestek beslagen. Hierdoor zijn de resultaten van de interviews geruime tijd na het uitvoeren van de interviews verwerkt. Gezien het GEA proces nog steeds bezig is vinden er continue veranderingen plaats. De resultaten uit de interviews zijn daardoor verouderd. Deze resultaten zijn echter wel aangevuld met nieuwe kennis over de stand van zaken binnen het GEA.

De theorieën van intermediairs en beleidsentrepreneurs waren een zinvolle benadering van de totstandkoming van het GEA. Beide theorieën sloten gedeeltelijk aan bij de totstandkoming van het GEA. Juist door de twee conceptuele modellen toe te passen zijn er interessante inzichten vergaard in dit onderzoek. Hoewel de initiatiefnemende organisaties in eerste instantie leken te handelen als intermediairs, namen zij ook deels de rol van beleidsentrepreneur op zich. Dit heeft een nieuw theoretisch concept opgeleverd, wat nu zal worden benoemd als 'aanjagers'. De initiatiefnemers hebben zowel eigenschappen van intermediairs als beleidsentrepreneurs en hebben in de totstandkoming van het GEA gehandeld als een tussenvorm van deze twee. Het is interessant om te zien hoe deze twee theoretische raamwerken verschillende inzichten bieden op de totstandkoming van het GEA. Dit onderzoek heeft hiermee bijgedragen aan de theorievorming over actoren betrokken bij beleidsvorming op regionaal niveau.

Literatuurlijst

- Brouwer, S., & Biermann, F. (2011). Towards adaptive management: examining the strategies of policy entrepreneurs in Dutch water management. *Ecology and Society*, 16(4).
- CBS (2015). *Sterke groei aandeel hernieuwbare energie*. Geraadpleegd op 13 februari 2016, van <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/industrie-energie/publicaties/artikelen/archief/2015/sterke-groei-aandeel-hernieuwbare-energie.htm>
- De la Court, T. (2016). *Het Gelders Energieakkoord: Van klein initiatief naar breed gedragen programma voor de Gelderse energie-transitie*. Geraadpleegd op 7 juli 2017, van http://www.geldersenergieakkoord.nl/images/uploads/Gelders_energieakkoord,_het_proces.pdf
- Dietz, F., Brouwer, H. & Weterings, R. (2008). Energy transition experiments in the Netherlands. In: J. van den Bergh & F. Bruinsma (eds.), *Managing the transition towards renewable energy: theory and practice from local, regional and macro perspectives* (pp 217–244). Cheltenham: Edward Elgar.
- Geels, F., & Deuten, J. J. (2006). Local and global dynamics in technological development: a socio-cognitive perspective on knowledge flows and lessons from reinforced concrete. *Science and Public Policy*, 33(4), 265-275.
- Gelders Energieakkoord (z.d.) *Nieuwsberichten*. Geraadpleegd op 6 juli 2018, van <http://www.geldersenergieakkoord.nl>
- Gelders Energieakkoord (2018, 26 juni). *Gelders Energieakkoord Landelijk*. Geraadpleegd op 6 juli 2018, van <http://www.geldersenergieakkoord.nl/nieuws-evenementen/gelders-energieakkoord-landelijk>
- Hargreaves, T., Hielscher, S., Seyfang, G., & Smith, A. (2013). Grassroots innovations in community energy: The role of intermediaries in niche development. *Global Environmental Change*, 23(5), 868-880.
- Hieropgewekt (2015, 6 juli). *Dertig Gelderse initiatieven, één Community of Practice*. Geraadpleegd op 21 juni 2018, van <https://www.hieropgewekt.nl/kennisdossiers/dertig-gelderse-initiatieven-een-community-of-practice>
- Huitema, D., & Meijerink, S. (2010a). Realizing water transitions: the role of policy entrepreneurs in water policy change. *Ecology and Society*, 15(2).
- Huitema, D., & Meijerink, S. (2010b). Policy entrepreneurs and change strategies: lessons from sixteen case studies of water transitions around the globe. *Ecology and society*, 15(2).
- Kemp, R. (2011). The Dutch energy transition approach. *International Economics of Resource Efficiency*, 7 (2-3), 187-213.

- Kern, F. & Smith, A. (2008). Restructuring energy systems for sustainability? Energy transition policy in the Netherlands. *Energy Policy*, 36(11), 4093-4103.
- Kingdon, J.W. (1984). *Agendas, alternatives, and public policies*. Boston: Little Brown and Company.
- Movisie (2015, 8 december). *De voordelen van de participatiesamenleving*. Geraadpleegd op 21 juni 2018, van <https://www.movisie.nl/artikel/voordelen-participatiesamenleving>
- Mayntz, R. (2003). New challenges to governance theory. In H. Bang (Red.), *Governance as social and political communication* (pp. 27-40). Manchester: Manchester University Press.
- Mintrom, M., & Norman, P. (2009). Policy entrepreneurship and policy change. *Policy Studies Journal*, 37(4), 649-667.
- Moss, T. (2009). Intermediaries and the governance of sociotechnical networks in transition. *Environment and Planning A*, 41(6), 1480-1495.
- Moss, T., Becker, S., & Naumann, M. (2015). Whose energy transition is it, anyway? Organisation and ownership of the Energiewende in villages, cities and regions. *Local Environment*, 20(12), 1547-1563.
- Negro, S. O., Alkemade, F. & Hekkert, M. P. (2012). Why does renewable energy diffuse so slowly? A review of innovation system problems. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 16(6), 3836-3846.
- Oteman, M., Wiering, M. & Helderma, J. (2014). The institutional space of community initiatives for renewable energy: a comparative case study of the Netherlands, Germany and Denmark. *Energy, Sustainability and Society*, 4(11), 1-17.
- Rijksoverheid (n.d.). *Europa 2020*. Geraadpleegd op 13 februari 2016, van <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/europese-unie/europa-2020>
- Roberts, N. C., & King, P. J. (1991). Policy entrepreneurs: Their activity structure and function in the policy process. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 1(2), 147-175.
- Rotmans, J. (2011). Staat van de Energietransitie in Nederland. *Rotterdam: DRIFT, Erasmus Universiteit Rotterdam*.
- Rotmans, J., Kemp, R. & van Asselt, M. (2001). More evolution than revolution: transition management in public policy. *Foresight* 3(1), 15-31.
- Ruiken, M., de la Court, T., Visschers, M. & Oostermeijer, R. (2016). *Uitvoeringsplan Gelders Energieakkoord*. Geraadpleegd op 7 juli 2017, van http://www.geldersenergieakkoord.nl/images/uploads/Definitief_uitvoeringsplan_GEA_2016-2019.pdf
- SER (2013a). *Energieakkoord voor duurzame groei*.

SER (2013b). *Opdrachten aan overlegtafels*. Geraadpleegd op 7 juli 2017, van <http://www.energieakkoordser.nl/~media/files/energieakkoord/nieuwsberichten/opdrachten-aan-de-overlegtafels.ashx>

Van der Ploeg, P., Vintges, V., Visschers, M. & de la Court, T. (2015). *Verbreden, verdiepen en versterken. Gelders Energieakkoord*. Geraadpleegd op 7 juli 2017, van http://www.geldersenergieakkoord.nl/images/uploads/energieakkoord_definitief.pdf

Verduijn, S. H. (2014). *Leaving your mark: how policy entrepreneurs set the agenda in the IJsselmeer area*. Delft: Eburon.

Verschuren, P. & Doorewaard, H. (2010). *Designing a Research Project. Second edition*. Eleven International Publishing: The Hague.

Weible, C.M. & Sabatier, P.A. (2006). A guide to the Advocacy Coalition Framework. In: Fischer, F. & Miller, G.J. (2006). *Handbook of Public Policy Analysis: Theory, Politics and Methods*. CRC Press: Boca Raton.

Bijlagen

Bijlage A Lijst van respondenten

Interview 1

Respondent: Thijs de la Court
Functie: Medewerker Klimaatverbond Nederland
Functie binnen GEA: Initiatiefnemer, deel van het secretariaat
Datum: 28-07-2016

Interview 2

Respondent: Suzanne Riezebos
Functie: Beleidsadviseur Energietransitie bij de provincie Gelderland
Functie binnen GEA: Secretaris tafel Mobiliteit
Datum: 09-08-2016

Interview 3

Respondent: Arien Scholtens
Functie: Voorzitter Duurzame energiecoöperatie Apeldoorn
Functie binnen GEA: Voorzitter tafel Energieke Samenleving
Datum: 10-08-2016

Interview 4

Respondent: Maarten Visschers
Functie: Beleidsmedewerker GNMF
Functie binnen GEA: Initiatiefnemer, voorzitter en secretaris verschillende tafels
Datum: 10-08-2016

Interview 5

Respondent: Reinder Boon
Functie: Procesbegeleider Innovatiepartners
Functie binnen GEA: Ontwikkelaar financiële strategie, secretaris tafel Innovatie, deelnemer tafel Business Ondersteuning
Datum: 01-09-2016

Bijlage B Atlas.ti analyse

Codes	
◇ Actoren	18
◇ Actoren constellatie	17
◇ Aggregatie van kennis	7
◇ Belangen	11
◇ Coördineren en framen projecten	2
◇ coproductie	5
◇ Creëren institutionele infrastructuur	20
◇ Externe gebeurtenissen	12
◇ Interactie patronen	35
◇ Intermediary	15
◇ Obstakels	21
◇ Regels	10
◇ Regionale cultuur	16
◇ Rol	22
◇ Veranderende rol overheid	25
◇ Verdeling kapitaal	9
◇ Verdeling kennis	5
◇ verdeling macht	11